

Fra Krig og Fred

Dansk Militærhistorisk Kommissions Tidsskrift
Nummer 2018

Artikel:

Den tyske nordfront før Sikringsstilling Nord

Forfatter:©

Michael Hesselholt Clemmesen
Emritus-tilknyttet til Forsvarsakademiets Institut for
Militærhistorie, Kulturforståelse og Krigsteori

Søgeord:

1. Verdenskrig, Tyskland, Danmark, England, 1915, 1916,
Sikringsstillingen, Fall J

Resumé:

”Sicherungsstellung Nord” blev bygget på tværs af Nordslesvig fra efteråret 1916 for at skabe en basal forsvarsinfrastruktur for en Nordfront, der ville blive aktiveret, hvis Danmark blev inddraget i krigen på allieret side som følge af en genoptagelse af den uindskrænkede ubådskrig. Artiklen beskriver imidlertid, at forsvarsforberedelserne allerede var blevet indledt i foråret 1915 i et samarbejde mellem de regionale kommandomyndigheder fra den tyske flåde og den tyske hær, og i april 1916 blev risikoen for et angreb fra nord betragtet som så akut, at de tyske centrale myndigheder i Berlin etablerede et særligt overordnet kystforsvarshovedkvarter. Der blev på trods af den alvorlige tyske mandskabsmangel etableret særlige kystforsvarsdivisioner, og de forsvarsstillinger, der blev bygget fra september, blev forberedt etableret i løbet af sommeren.

Den tyske nordfront før Sikringsstilling Nord

”Det bekræftes nu, at der Onsdag og Torsdag er ankommet 3000 Pionerer i Jægerup (Jegerup), Skrydstrup og Vojens, og at der graves Skyttegrave på Linien Haderslev-Brøns, som er den gamle Skyttegravsline ...” (Detachment Bentzien (Esbjerg), 16. april 1915)

”1. Rekognoscering af tyske Officerer omkring Spandet (s.v.f. Gram). Udstikning af Linier paa Bakkedragene der. 2. Tyske Soldater fortæller at der ventes 4-600 Pionerer til Nordslesvig.” (Detachment Gerlach (Fredericia), 16. april 1915)¹

En tidlig beskrivelse af Sikringsstilling Nord findes i Ulrich Holsteins artikel fra 1975. Den var begrænset af datidens endnu meget sparsomme forskning i Første Verdenskrigs historie i både Tyskland og Danmark.² Der var ikke meget at bygge på, da ingeniøren Mogens Scott Hansen gik i gang med sin årtier lange kortlægning af historien om Sikringsstilling Nord. Hans energiske arbejde hjalp betragteligt på vores viden om den 50 km lange stilling, der med ca. 900 bunkers, flere rækker skyttegravslinjer, oversvømmelsesanlæg og militære jernbaner strakte sig fra Skærbæk i vest til Hoptrup i øst. Stillingen er det næststørste moderne fæstningsanlæg i Danmark, kun overgået af opførelsen af Københavns befæstning i provisorieårene.³

I de seneste ti år har vi fået en grundig og alsidig behandling af Sønderjylland og sønderjydernes vilkår under Første Verdenskrig med Claus Bundgård Christensens behandling af oplevelserne på Vestfronten som det hidtidige højdepunkt.⁴ Rene Rasmussen, Martin Bo Nørregård, Hans Schultz Hansen, Inge Adriansen og mange andre sønderjyske historikere har desuden bidraget til dette løft af vores forståelse af forholdene i Sønderjylland under ”Verdenskrigen”. Denne nye forskningsinteresse blev indledt med en udstilling og en foredragsrække på Landsarkivet i Aabenraa, som i 2006 resulterede i udgivelsen af en antologi,

1 RA, Generalstabens Efterretningssektion, V. Efterretningsjournaler 1915-1923, Pk. C-10.

2 Holstein, Ulrich, ”Sicherungsstellung Nord”, Sønderjysk Månedskrift, nr. 2/3 (1975).

3 Scott Hansen, Mogens, *Sikringsstilling Nord: en tysk befæstningslinie i Sønderjylland*, (Skov- og Naturstyrelsen, Hørsholm 1992).

4 Christensen, Claus Bundgård, *Danskere på Vestfronten 1914-1918*, (Gyldendal, København 2009).

der dækkede et meget bredt spektrum af emner knyttet både til fronttjeneste, forholdene på ”hjemmefronten” i Nordslesvig samt eftertiden.⁵

En af antologiens artikler handler om de militære anlæg fra krigen, som tyskerne efterlod i Sønderjylland. Af disse var den største Sikringsstilling Nord. Inge Adriansen, Hans Schultz Hansen og Inger Lauritsen trækker i denne artikel de historiske rødder til stillingen tilbage til den internationale krise i begyndelsen af 1905. Krisen opstod efter indgåelsen af den fransk-britiske venskabsaftale (Entente Cordiale) året før, der sammen med ydmygelsen af Rusland i krigen med Japan radikalt ændrede den europæiske stormagtsbalance og skabte de efterfølgende års tyske nervøsitet for et engelsk kupangreb.

Stillingens egentlige tilblivelseshistorie indledes imidlertid nu normalt med den tyske hærledelses beslutning i august 1916 om at sikre nordflanken i Nordslesvig, før man genoptog den uindskrænkede ubådskrig, der ville lægge et hårdt pres på England og neutrale lande som Danmark.⁶ Denne opfattelse videreføres i de populærhistoriske beskrivelser af sikringsstillingens rødder, som nu findes på internettet.⁷ Historien om stillingen tager således sit udgangspunkt i kombinationen af krisen i den tyske krigsførelse i august-september 1916 og den samtidige indenrigspolitiske danske krise. Den tyske krise var fremkaldt af de massive tab i løbet af sommeren på både Vest- og Østfronten, hvorefter det neutrale Rumæniens indtræden i krigen havde forværret situationen yderligere. I Danmark truede den politiske reaktion på skandalen om salget af de Vestindiske Øer med at vælte den radikale mindretalsregering, som den tyske gesandt havde meddelt Berlin var den eneste garanti for fortsat tyskvenlig dansk neutralitet.

De to kriser udløste sammen en genoptagelse af den krigsplanlægning mod Danmark, som havde været nedfrosset siden 1905. Da den pressede tyske hær ikke kunne eller ville afse styrker til at stå klar til den invasion og besættelse af som minimum Jylland, som flåden ønskede, valgte den at bygge en sikringsstilling på tværs af halvøen, der kunne opfange et engelsk angreb ind i Slesvig, der måske blev danskstøttet. Stillingen ville give tid til at reagere. Stillingen var kun det strategisk defensive svar på den mulige trussel fra nord.

Den offensive del af den tyske krigsplanlægning mod Danmark var den ”Fall J”-krigsplan, som i sin første udgave fra efteråret 1916 ud over maritime operationer kun omfattede indrykning over grænsen for at erobre Esbjerg og Fredericia samt truslen om luftbombardement af København. Da ”Fall J” i foråret 1917 blev en del af ”Fall N”, en krigsførelse mod Norge, blev planen udvidet til at omfatte

5 Adriansen, Inge og Hans Schultz Hansen (red.), *Sønderjyderne og Den Store Krig 1914-1918*, (Museum Sønderjylland & Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 2006).

6 Adriansen, Inge, Inger Lauritsen og Hans Schultz Hansen, ”Sikringsstilling Nord, Zeppelinbasen og andre militære anlæg”, Adriansen, Inge og Hans Schultz Hansen (red.), *Sønderjyderne og Den Store Krig 1914-1918*, (Museum Sønderjylland & Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 2006), pp. 223-231.

7 https://da.wikipedia.org/wiki/Sikringsstilling_Nord (5.10.2017); http://www.military-history-denmark.dk/Sik_nord_dk/Baggrund.htm (5.10.2017)

besættelsen af hele Jylland og bl.a. Fyn, men indtil begyndelsen af 1918 blev Sikringsstilling Nord bevaret.

Det er den fælles opfattelse i den internationale og danske historieskrivning, at selv de strategisk defensive forberedelser til en krig mod Danmark først blev indledt i eftersommeren 1916 efter at have været nedfrosset siden en kejserbeslutning i februar 1905. I sin 1973-analyse af tysk flådeplanlægning konstaterede Carl-Axel Gemzell, at den planlægning mod Danmark, der også medførte anlæggelsen af sikringsstillingen, udløstes af initiativer i slutningen af august 1916. Truslen fra nord havde været oppe til diskussion i april samme år, men den havde ikke været betragtet som så alvorlig, at det havde ført til handling.⁸ Viggo Sjøqvist konstaterede i sin samtidige Erik Scavenius-biografi, at det først var den 21. august 1916, at de konkrete forberedelser blev indledt, bl.a. udløst af et dokument fra Hamborg, dvs. fra det kystforsvarsansvarlige hovedkvarter. Der havde tidligere været overvejelser om truslen fra nord, men den havde ikke ført til detaljerede forberedelser.⁹ I sin 2010-artikel om indledningen af krigsplanlægningen mod Danmark fastlagde Gerhard P. Gross igen starten af krigsplanlægningen til slutningen af august, men lagde vægten på et notat fra 23. august af chefen for den tyske Østersøflåde, kejserens bror, storadmiral prins Heinrich. Gross' artikel nævnte dog i relation til 9. september-beslutningen om at etablere sikringsstillingen, at denne var en forbedret ("improved") stilling, dvs. at den byggede på noget eksisterende.¹⁰ Ligeledes i 2010 beskrev Michael H. Clemmesen både forløbet før og i vinteren 1905, der førte til, at tysk krigsplanlægning mod Danmark blev indstillet, samt begivenheder og beslutninger i eftersommeren 1916, hvor denne planlægning blev genoptaget. Også dette værk placerede indledningen af krigsplanlægningen mod Danmark til dagene omkring månedsskiftet august-september 1916.¹¹

Artiklens problemstilling

Denne artikel blev udløst af et tilfældigt fund af en pakke fra den tyske flådes arkiv under et besøg i Bundesarchiv, Militärarchiv i Freiburg i 2010. Indholdet i pakken gjorde det klart, at arbejdet med at skabe et forsvar af Nordtyskland

8 Gemzell, Carl-Axel, *Conflict, Organization and Innovation. A Study of German Naval Strategic Planning, 1888-1940*, (Esselte Studium, Lund 1973), pp. 162-166.

9 Sjøqvist, Viggo, *Erik Scavenius. En biografi. Bind 1. 1877-1920*, (Gyldendal, København 1973), pp. 237f.

10 Gross, Gerhard P., "German Plans to Occupy Denmark. "Case J" 1916-1918", Epkenhans, Michael & Gerhard P. Gross (red.), *The Danish Straits and German Naval Power 1905-1918*, (Militärgeschichtliches Forschungsamt, Potsdam 2010), pp. 155-160, n. 21.

11 Clemmesen, Michael H., *Den lange vej mod 9. april. Historien om de fyrre år før den tyske operation mod Norge og Danmark i 1940*, (Syddansk Universitetsforlag, Odense 2010), pp. 27-53, 167-173.

på den jyske halvø blev indledt, 1½ år før anlæggelsen af Sikringsstilling Nord begyndte.

Arkivalierne viste, at arbejdet op til eftersommeren 1916 havde to faser. Den første startede i foråret 1915 og blev udløst og båret af regionale tyske hær- og marinemyndigheders indsats for at skabe et ad hoc-nødforsvar, mens den anden fase udløstes af en opfattelse af en intensiveret trussel ét år senere og blev kontrolleret af værnenes centrale myndigheder og derfor blev hæmmet af ressortkamp. Denne anden fase fortsatte direkte over i og kulminerede med etableringen af sikringsstillingen.

Indtil denne artikel er den første fase af de tidligere stillingsarbejder i Nord-slesvig kun nævnt af Dan Obling i sin korte artikel om sikringsstillingen.¹² Det sker på grundlag af efterretningsobservationer som de indledningsvis citerede samt samtidige beskrivelser i *Ribe Stiftstidende*. Den anden fases udløsende faktor, den mere akutte trusselsopfattelse i april 1916, er tidligere nævnt i Ulrich Holsteins 1975-artikel om stillingen, men de indledende forstærkede forberedelser i det første par måneder derefter var af organisatorisk karakter og derfor ikke lette at erkende fra Danmark.¹³

Artiklen skal for det første identificere de opfattelser af en øget trussel, som udløste forsvarsforanstaltningerne i både foråret 1915 og foråret 1916.

Den skal fastlægge, hvilke myndigheder der reagerede og hvordan.

Den skal identificere sammenhæng og forskelligheder mellem forår 1916-forberedelserne og både de tidligere 1915-forberedelser og 1916-eftersommerens start på bygningen af sikringsstillingen.

Endelig skal det afklares, hvordan man i Danmark reagerede på de tyske forberedelser i det omfang, de blev registreret.

Fra 1896 til og med 1914

I 1895 var Kielerkanalen blevet åbnet, og året efter blev en krig mod England den konfliktramme, der blev styrende for den tyske flådes opbygning og tænkning. I en krig med England var det vitalt at kunne flytte den underlegne tyske flåde hurtigt gennem den nye kanal mellem Nordsøen og Østersøen. Som minimum skulle kanalen derfor beskyttes mod et angreb fra nord, der kunne afbryde mu-

12 Obling, Dan, "Sikringsstilling Nord", Mikkelsen, Lis, Frode Sørensen & Ingolf Haase (red.), Fyrettyve fortællinger fra Sønderjylland, (Sprogforeningen, Aabenraa 2014), pp. 101-113; <http://denstorekrig1914-1918.dk/leksikon/sikringsstilling-nord/> (5.10.2017). Obling nævner tidligere feltbefæstningsarbejder fra april 1915, men artiklen gentager, at de mobiliserede slesvigske styrker blev forsinket af truslen fra nord i forhold til iværksættelsen af den skema-planlagte afmarch mod vest. Det er der ifølge svar fra Claus Bundgård Christensen i en telefonisk forespørgsel 15.9.2017 og hans kontrol af sine kilder ikke er tegn på. Artiklen nævner også fejlagtigt, at planlægningen blev udløst af beslutningen om at genoptage den uindskrænkede ubådskrig, nok pga. fejllæsning af Adriansen og Schultz. Der var kun tale om, at overvejelserne om mulige danske (og hollandske) reaktioner på en genoptagelse var en af faktorerne bag planlægningen.

13 Holstein (1975), p. 42.

lighederne for at anvende kanalen. Om muligt skulle den tyske flåde også gives fremskudte støttepunkter på dansk jord, der kunne vanskeliggøre et engelsk forsøg på at trænge ind i Østersøen.

Risikoen for et angreb fra nord mod kanalen fik hærens generalstabschef, Alfred von Schlieffen, til at gøre forsvaret af Slesvig til rammen for et ”*Taktisk-Strategisk Problem*”, dvs. et krigsspil, for generalstabsofficererne. Det dansk-engelske angreb fra nord blev indledt af et dansk armékorps med tredive infanteribataljoner, mens det indledningsvise forsvar kun bestod af en reservebrigade ved Rendsborg og en tilsvarende brigade ved Kiel. Hver brigade havde otte bataljoner med ældre mandskab. Der var også tretten landværnsbataljoner og to landstormsbataljoner – dvs. med gammelt og meget gammelt mandskab – i Slesvig-Holsten. I syd ved Hamborg-Altona stod en reservedivision.

I spillet opnåede danskerne at få en overgang over kanalen, før reservedivisionen modangreb. Generalstabens konklusion var dog, at truslen fra nord var et overkommeligt problem.

I årene op mod og lige efter århundredskiftet blev krigsplanlægningen mod Danmark koncentreret om værnenes samarbejde om et kupangreb mod Københavns Befæstning, før den blev bemanded ved dansk mobilisering, men hæren blev i stigende grad skeptisk over for denne mulighed, fordi den tyske marine ikke kunne garantere, at hæren kunne komme væk fra Sjælland igen til anden anvendelse, efter at den overlegne engelske flåde nåede frem til de danske farvande.¹⁴

I vinteren 1904-1905 betød den internationale krise, der var fremkaldt af Ruslands nederlag i krigen mod Japan, at man i Berlin så det som en mulighed, at krisen ville udløse en engelsk-tysk krig, hvor den britiske flåde ville trænge ind i Østersøen og ødelægge den tyske flåde i dens baser.

Den tyske flåde så det som afgørende, at man i en sådan konflikt fik fuld kontrol over Danmark, og med kejserens støtte blev hæren beordret til at lave en plan for erobring af hele Danmark. Denne plan indebar indsættelsen af to armékorps, ét på hver side af Storebælt. Schlieffen underskrev invasionsplanen 4. februar 1905. De to korps omfattede samlet fem linjedivisioner og en reservedivision. Generalstabschefen gjorde klart, at de tre divisioner på Sjælland ville blive afskåret, hvis briterne nåede ind i Østersøen. Hvis Frankrig trådte ind i krigen på engelsk side, hvilket ikke kunne udelukkes efter etableringen af Entente Cordiale-rammen i 1904, ville det blive et problem, at man manglede korpset.

Den altid vægelsindede Wilhelm II skiftede 7. februar mening til fordel for hæren, og kort efter måtte den tyske marine acceptere, at man opgav krigsplanlægning mod Danmark og forudsatte, at landet ville opretholde sin neutralitet. Operationer mod dansk territorium forudsatte herefter, at det var Tysklands fjender, der først angreb landet.¹⁵ Beslutningen indebar således kun, at Tyskland ikke længere kunne gennemføre en offensiv krigsplanlægning mod Danmark. Man

14 Clemmesen (2010), pp. 33-37.

15 Ibid., pp. 49-53.

skulle fortsat kunne reagere effektivt, hvis England angreb Tyskland via dansk territorium. Dette forhold fremgik også klart af de notater angående krigsførelse mod England, som chefen for den tyske flådes Admiralstab, admiral Wilhelm von Büchsel, udarbejdede i marts 1905 til kejseren. Her forudså admiralen muligheden for, at Royal Navy i forbindelse med en tæt blokade af de tyske Nordsøhavne ville kunne vælge at etablere en base i Esbjerg for lette styrker, dvs. destroyere, undervandsbåde og små krydsere.¹⁶

Hærens opmarch for det efterfølgende planlægningsår 1906-1907 planlagde anvendelsen af hele den slesvig-holstenske hærstyrke mod en fjendtlig armé, der blev forudsat landsat i Esbjerg, Kolding og Fredericia med mindre styrker på Rømø og Sild. Som minimum ville IX. Reservekorps, IX. Erstatningskorps og en blandet landeværnsbrigade blive indsat under stellvertretendes Generalkommando IX. A.K. (herefter benævnt landsdelskommandoen).

Denne indledningsvise styrke ville senere kunne forstærkes væsentligt fra syd. Sammendragningen af styrkerne ville ske imellem Kielerkanalen og en linje øst-vest over Flensborg. En fjendtlig fremrykning skulle bringes til standsning senest i Dannevirkelinjen, dvs. at Friederichstadt og Eider-Treene-linjerne skulle holdes. Fjendens fremrykning mod syd skulle sinkes gennem ødelæggelse af jernbanelinjer og jernbanebroer.¹⁷

I løbet af 1906 og 1907 syntes kaptajn L.C.F. Lütken, J.C. Christensens kontakt til Helmuth von Moltke d.y., at have overbevist den nye tyske generalstabschef om, at Danmark ville søge at optræde neutralt, for i 1907-1908-opmarchplanen blev styrken til forsvar mod nord ud over kystforsvarsbataljoner reduceret til fire forstærkede landeværnsbrigader, tolv erstatningseskadroner og to bataljoner fæstningsartilleri, og af denne styrke var kun én forstærket landeværnsbrigade fast tildelt forsvaret. Dette styrkeniveau blev i princippet fastholdt i opmarchplanlægningsårene 1908-1909 og 1909-1910.¹⁸

I planlægningen for nordforsvaret i 1910-1911 var der ”ingen væsentlige ændringer” på trods af ”temmelig sikre efterretninger” om, at fjenden ville erobre Rømø og Sild for herfra at skyde tropper frem til vejen Ribe-Tønder for her at dække senere landsætninger. Mislykkedes disse foreløbige landsætninger, skulle de som minimum binde kystforsvarsstyrkerne, så hovedlandsætningen andetsteds blev lettet. Man konstaterede, at ”ved en landsætning i Jylland kan der alt efter Danmarks optræden blive tale om en offensiv ind i Jylland”. I så tilfælde ville landsdelskommandoen i Slesvig-Holsten danne kernen i den derefter opbyggede

16 BAMA, RM/5/1604, som gengivet i dokument 51 i Matthew S. Seligmann, Fran Nægler & Michael Epkenhans (red.), *The Naval Route to the Abyss. The Anglo-German Naval Race 1895-1914*, (Farnham, Surrey 2015), p. 191.

17 Ehlert, Hans, Michael Epkenhans & Gerhard P. Gross (red.), *Der Schlieffenplan. Analysen und Dokumente*, (Paderborn 2006), Editionsteil, Aufmarch 1906/07, VIII. Aufmarch Nord.

18 Ibid., Aufmarch 1907/08, VI. Nordarmee; Aufmarch 1908/09, IV. Kriegsgliederung der Nordarmee; Aufmarch 1909/10, VIII. Nordarmee.

Nordarmé. I dette år blev det fastlagt, at forsvaret mod nord var upåvirket af, om man i øvrigt opmarcherede mod Frankrig, Rusland eller begge.

Der blev heller ikke ændringer i opmarchplanen for 1911-1912. Ud over bataljonerne til ø- og kystforsvar fandtes stadig landsdelshovedkvarteret og landeværnsbrigaden til forsvaret mod nord. Igen havde brigaden en planlagt deployering til området mellem Kanalen og Dannevirkeområdet, men der var åbenbart ingen planlagt forsvarsindsats i Nordslesvig.

I 1912 omfattede det umiddelbare opmarchdirektiv kun landsdelshovedkvarteret og en landeværnsbrigade. Dette styrkeniveau blev fastholdt i 1913-1914, hvor den operative opgave var åbenbart at kunne sikre deployeringen af en armé, der – ved behov – skulle opmarchere i Slesvig-Holsten.

Ved det direktiv for 1914-1915-opmarchen, der var gældende ved krigsudbruddet, blev det fastlagt, at IX. Korps ved afslutningen af mobiliseringen i Slesvig-Holsten rådede over 33., 34., 37. og 38. landeværnsbrigade, men hvis ”*der ikke indtrådte en trussel mod den tyske kyst*”, ville IX. Korps og eventuelt også ”*Nordbrigaden*” blive beordret til andre krigsskuepladser. Det blev også gjort klart, at der ved et krigsudbrud skulle stilles krav til Danmark om, at ”*engelske landsætninger skulle forhindres*”.¹⁹

Det er ikke klart, om den tyske gesandt, grev Ulrich von Brockdorff-Rantzau, i København kendte opmarchdirektivet, dette krav samt dets konkrete formulering, men hvis dette er tilfældet, kan det forklare hans udtalelse den 28. juli 1914 til Erik Scavenius, der ifølge udenrigsministerens referat var, at ”*hvis Danmark mobiliserede måtte Tyskland for alle tilfældes skyld f.eks. lægge to armékorps til Nordslesvig*”.²⁰

Da Brockdorff-Rantzau den 2. august bad om afklaring af Danmarks stilling under den kommende krig, forklarede han, at Tyskland ville respektere dansk neutralitet, men at Tysklands fjender jo ville kunne optræde anderledes og krænke den. Han ønskede derfor at vide, hvordan den danske regering ville forholde sig i det tilfælde.

Gesandten fik i svaret næste dag ingen garanti for, at Danmark ville kæmpe mod Tysklands fjender, kun et løfte om, at landet ikke ville slutte sig til Tysklands fjender.²¹ Det er ikke sandsynligt, at Tyskland opfattede en engelsk landsætning kort tid efter krigsudbruddet som en realistisk mulighed, for de mobiliserede dele af den tyske hær i Slesvig forlod landsdelen den 8. august, og de blev fulgt af de øvrige reserveenheder herfra senere på måneden.²²

19 Ibid., Aufmarch 1907/08, VI. Nordarmee; Aufmarch 1908/09, IV. Kriegsgliederung der Nordarmee; Aufmarch 1909/10, VIII. Nordarmee; Aufmarch 1910/11, Nord, pp. 444, 451; Aufmarsch 1911/12, VIII. Nord; Aufmarchanweisungen 1912. Aufmarch III, p. 464; Aufmarsch 1913/14, V. Nord; Mob.Termin-Kalender 1914/15. Allgemeine Angaben über den Aufmarsch und die politischen Verhältnisse, pp. 479f.

20 Sjøqvist (1973), pp. 108f.

21 Ibid., pp. 111-116.

22 Christensen, Claus Bundgård, (2009), p. 34.

Von Roehl med landsdelskommandostaben i Altona. (<http://www.mopo.de/hamburg/>)

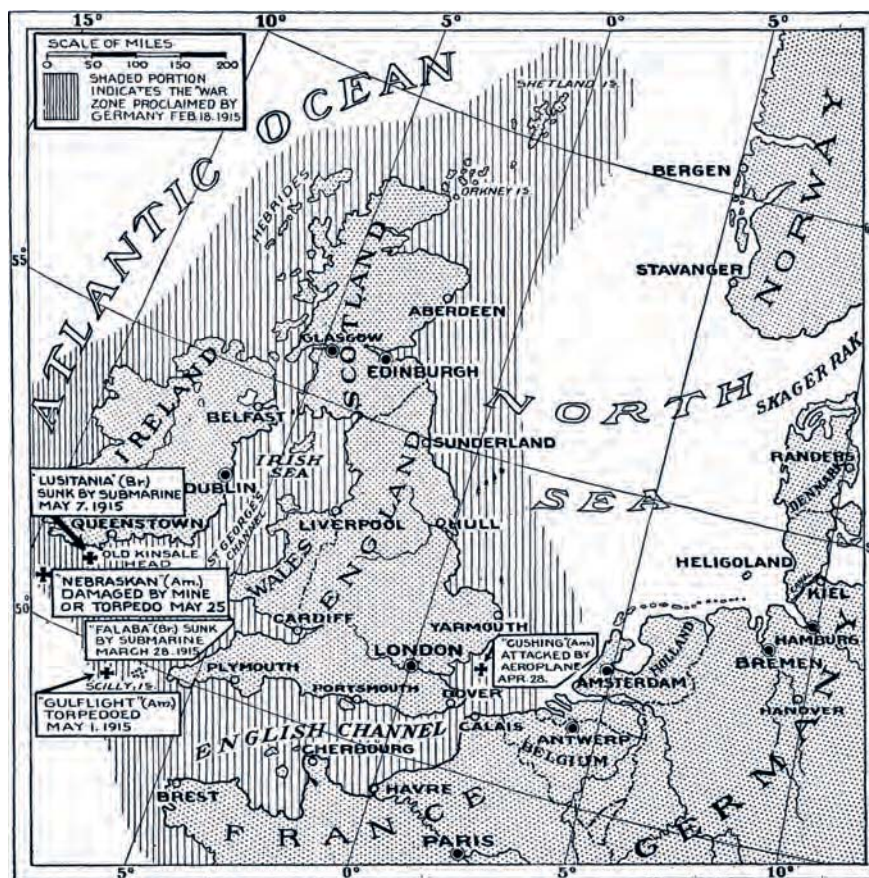
Landsdelskommandochefen i Slesvig-Holsten blev fra krigens start den da 61-årige Maximilian von Roehl, der i 1910 var blevet pensioneret med graden General der Artillerie, men som ved krigens start vendte tilbage til tjeneste i stillingen som landsdelskommandochef.

Den feltbefæstede stilling fra Haderslev til Brøns

19. januar 1915 rapporterede den tyske gesandt til Berlin om en samtale med udenrigsminister Scavenius om risikoen for en britisk operation ind i Østersøen. Tyskerne havde oplysninger om, at russerne lagde pres på London for at opnå britisk militærhjælp. Den russiske gesandt i Kristiania havde meddelt til sin danske kollega, at den engelske flåde med sikkerhed ville forsøge at gennemføre en stor operation mod Østersøen. Scavenius opfattede dog en sådan operation som ”*næppe sandsynlig*”.²³ Både danskerne og tyskerne havde i øvrigt den opfattelse, at ideen til en indtrængningsoperation ikke kun var russisk. Den britiske flådechef, admiral John Fisher, havde arbejdet med muligheden lige siden sin tilbagevenden til stillingen i slutningen af oktober 1914, og marineministeren, Winston Churchill, havde også inddraget mulighederne for en landsætning på den slesvig-holstenske kyst.²⁴

23 RA, Håndskriftsamlingen XVI. Danica, Auswärtiges Amt, Pk. 86, Der K. Gesandte Telegramm Nr. 78 af 19-1-1915 an Auswärtiges Amt.

24 RA, Håndskriftsamlingen XVI. Danica, Auswärtiges Amt, Pk.86 Rantzau, Telegramm, Nr. 903, af 1-6-1915 Geheim! Til AA; Se bl.a. Bell, Christopher M., *Churchill and the Dardanelles*, (Ox-

Den maritime krigszone, som Tyskland erklærede 18.2.1915, og som de forventede ville skabe et så hårdt pres på englænderne, at de kunne blive fristet til risikable operationer. (<http://ww1blog.osborneink.com>)

Situationen begyndte at ændres og forværres, da tyskerne den 4. februar 1915 erklærede en spærrezone omkring Storbritannien, der skulle træde i kraft 18. februar. Fra den tyske hær's hovedkvarter skrev man i slutningen af april, at man forventede, at zonen ville være så effektiv, at dette kunne presse England til en kraftig aktion, ”*wuchtigen Schlag*”, via Danmark eller Holland.²⁵ Men intet skete. Briternes interesse var skiftet til Dardanellerne.²⁶

Fra 19. februar til 18. marts demonstrerede den britiske flåde sin villighed til at tage tab i offensive operationer igennem Dardanellerstrædet, og jf. den dagbog,

ford U.P. 2017), pp. 41-48.

25 RA, Håndskriftsamlingen XVI. Danica, Ausvårtiges Amt, Pk. 86, Gr. Hauptquartier, Telegramm, Nr. 54 af 28-4-1915.

26 Se bl.a. Bell (2017), kap. 2 og 3.

kom kommandør Albert Hopmann førte i det tyske marineministerium i perioden, var Berlins fokus i perioden rettet mod forløbet her.²⁷

Set fra Altona var det dog stadig truslen mod Slesvig-Holsten, som man måtte koncentrere sig om. Den 4. marts havde Landstormsinspektionen sin plan for bevogtningen af Nordfronten klar. I deployering af de rådige landstormsbataljoner lagde man tyngden ved østkysten og i nord og gav ny prioritet til kystsikring af Østersøkysten. Planen indeholdt også en beskrivelse af sikring af Kaiser Wilhelms-Kanal med maskingeværforstærkede landstormsenheder.²⁸ I alt rådede inspektøren den 4. februar over ti landstormsbataljoner, hvoraf en var reserve i Heide på vestkysten af Holsten, og en anden ved mobilisering blev samlet ved Lübeck.²⁹

Fra 10. til 18. marts udgav landsdelskommandoen et strengt hemmeligt direktiv og andre bestemmelser for forsvaret mod et fjendtligt indfald i det slesvig-holstenske område. Direktivet skulle holdes hemmeligt for at undgå, at befolkningen blev urolig. De rådige landstormsbataljoner, herunder dem, som 4. marts-planen havde placeret ved grænsen og østkysten, skulle forberede at kunne optræde mobilt og skulle samtidig medbringe graveredskaber med henblik på at etablere feltbefæstninger (Schanzzeug). Der skulle klargøres etablering af et feltlazaret og træffes aftale med Marinestation der Ostsee om, at der på 24 timer skulle kunne stilles fem batterier med matrosbemanding.³⁰

Den 16. marts understregede Brockdorff-Rantzau fra København i et telegram hjem, at danskerne ville gøre modstand mod engelske neutralitetskrænkelser. Munch havde bekræftet i Folketinget, at regeringen ville forsvare dansk neutralitet militært.³¹

I slutningen af måneden, den 29. marts, gjorde landsdelskommandoen klart for marinestationen, at han ved et truende angreb fra nord ville modangribe, når kommandoen havde fået samlet sin blandede ad hoc-styrke syd for grænsen. Han ønskede derfor afklaret, om flåden kunne støtte hans operation og eventuelt ville sende en forbindelsesofficer. Landsdelskommandoens forbindelsesofficer ved marinestationen forblev en major Waldersee.³²

27 Epkenhans, Michael (red.), *Albert Hopman, Das ereignisreiche Leben eines 'Wilheiminers'. Tagebücher, Briefe, Aufzeichnungen 1901 bis 1920*, (München 2004), pp. 567-581.

28 BAMA, RM/31/1756, Landsturm-Inspektion Br.B. Nr.1700 til grev Waldersee (major, signalofficer ved marinestationen).

29 BAMA, RM/31/1756, Landsturm-Inspektion, Schleswig, 4-2-1915.

30 Ibid., Stellvertr. Generalkommando IX. Armeekorps, Abt Ia Nr.563 geh. "Streng geheim" Anordnungen für die Abwehr eines feindlichen Einfalles in die Provinz Schleswig-Holstein af 10-3-1915; Stellvertr. Generalkommando IX. Armeekorps, Abt Ia Nr.565 af 12-3-1915 til Sanitätsamt IX. Armeekorps (Altona); Stellvertr. Generalkommando IX. Armeekorps, Der stellvertretende Kommandierende General, General der Artillerie, Abt Ia Nr.142 Mg af 18-3-1915 til das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee.

31 RA. Håndskriftsamlingen XVI. Danica, Ausvårtiges Amt, Pk. 86, Charge d'Affaires, Telegram til Ausvårtiges Amt, Nr. 465 af 16-3-1915.

32 BAMA, RM/31/1756., Stellvertr. Generalkommando IX. Armeekorps, Abt Ia, Nr. 6 Mob. Geheim "Geheim" af 29-3-1915 til das Kaiserliche Kommando der Marinestatio der Ostsee.

Flåden reagerede ved at sende to admiralstabsofficerer til Altona for at deltage i planlægningen. Under denne blev det fastlagt, at hvis Kiel ikke var direkte truet, ville flåden kunne støtte landsdelskommandoens forsvarsanstrengelser med fem batterier med varierende typer feltskyts og 8-10.000 mand, der bortset fra ca. 1.000 kun kunne anvendes til simple forsvarsopgaver. Basens ældre stationsskibe kunne anvendes som flydende batterier i Kielerkanalen, fjordene og Eiderens nedre løb.

Landsdelskommandoen bad marinestationen om at organisere feltartilleriet i to afdelinger med ammunitionskolonner og placeret på 24 timers afmarchberedskab. Mandskabet skulle indsættes i forsvaret af Kanalen under chefen for kanalforsvaret, "Exzellenz von Kries". Chefen for landsdelskommandoen gjorde endnu en gang klart, at han ville overgå til modangreb efter det indledende forsvar.

Den 29. april beordrede marinestationen Kiels kommandantur til at klargøre og øve batterierne som ønsket, og dagen efter blev korpset orienteret om forberedelserne af artilleriet, og at styrken på de 1.000 mest egnede var blevet organiseret i "Matrosenabteilung, Süd". Man gjorde klart, at man i givet fald accepterede en anvendelse af forsvarsstyrkerne fra marinen til indsats nord for Kanalen.³³

Det danske efterretningsbillede

Forsvarsforberedelserne i april 1915 i Slesvig blev som nævnt første gang i 2014 i Dan Oblings artikel om Sikringsstilling Nord.³⁴

Udviklingen syd for grænsen blev tæt fulgt og fra 15. april og i de næste to uger beskrevet af både de danske efterretningsmænd og den altid velorienterede *Ribe Stiftstidende*.

Den 15. april meldte Detachment Bentzien (dvs. Esbjerg-styrken), at man havde modtaget en efterretning om, at en rekognoscering i tre biler var blevet fulgt af en skyttegravsetablering ved Østre Lindet øst for Gram. Der var rygter om tæt indkvartering i bl.a. Skærbæk, Tisit og Bevtoft. Der blev rapporteret tre batterier feltartilleri samt husarer i Slesvig by. Der var meldinger om store styrker af alle våben i Rendsborg, som "vist" drejede sig om forsvaret af Kanalen. Der var feltartilleri i Husum samt pionerer i Vojens og Ø. Lindet. Styrken af pionerer i Skrydstrup, Vojens og Jeger var oppe "på mindst 3.000".

Som ved senere rapporter fra etableringen af Sikringsstillingen var oplysningerne fra mindretallet præget af, at de ikke kom fra professionelle eller selvkritiske observatører. Når rapporterne pustede den tyske opbygning op, var dette sådan set logisk. De danske efterretningsmænd fra mindretallet skulle først og

33 BAMA, RM/31/1756, Generalkommando IX. Armeekorps, Der stellvertretende Kommandierende General, General der Artillerie, Abt Ia, Nr. 83 Mg af 16-4-1915 til das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee; Kommando der Marinestation nder Ostsee, St. O. 1691 A "Geheim" af 29-4-1915 til Kommandantur Kiel; Kommando der Marinestation der Ostsee, St. O. 16989 A "Geheim" af 30-4-1915 til stellv. Gen. Kdo. IX A.K. Altona.

34 Obling, "Sikringsstilling Nord" (2014).

De to bataljonschefer, der var chefer for grænsedetachementerne, samlede samtidig efterretninger fra det danske mindretal syd for grænsen. Til venstre oberstløjtnant Wilhelm Heinrich Bentzien (Esbjerg) og til højre oberstløjtnant Louis Gerlach (Fredericia).

fremmest give varsel om en tysk opmarch af invasionsstyrker syd for grænsen, da de svage danske styrker i Jylland hverken kunne eller skulle operere syd for grænsen.

Detachment Gerlach i Fredericia meldte fra Grænsegendarmeriet om, at pionerer gravede skyttegrave ca. 15 km (2 mil) øst for Spandet i omegnen af Gram.

Dagen efter, den 16. april, understregede Bentzien, at de "3.000" var reelle pionerer, ikke landstorm, og at de var indsat i Jægerup (nu Jegerup), Vojens og Skrydstrup. Højtstående officerer rekognoscerede mellem Sommersted og Kølvråa. 200 mand var indsat i Sommersted, muligvis pionerer. For første gang var der nu artilleri nord for Flensborg.

Detachment Gerlach meldte samme dag om udstikning af stillinger sydvest for Gram (dvs. fysisk markering også benævnt "afsætning" af placeringen med eksempelvis kosterkafter). Der gik rygter om, at der ville blive sendt 40.000 mand til grænsen.

Fra Christiansfeld meldtes 17. april, at der "*blandt Underofficererne ... næres Frygt for en engelsk Landgang paa Østkysten af Nørrejylland med paafølgende Indrykning i Slesvig*". Tyske familier havde angiveligt pakket sammen for at kunne tage sydpå. Der blev rapporteret artilleri fremskudt til Røde Kro. Styrken ved grænsen fik nye geværer og ammunition. Der blev gennemført rekognoscering ved Christiansfeld, og den 14. april startede rekognoscering ved Hviding.

Den 19. april meldtes fra en "*Paalidelig Md (Gaardejer Mygind)*", at han fra

generalstabsofficerer havde fået oplyst, at der blev gravet skyttegrave i linjen Haderslev-Gram-Brøns. Linjen gik fra Vojens nord om Nustrup, sydpå over de flade enge mellem denne by og Østre Lindet støttet til Nørreaa, tæt syd for Gram for at fortsætte mod sydvest støttet til vandløbene i størst mulig udstrækning.³⁵

Ribe Stiftstidende bragte en notits om feltbefæstningsarbejderne den 20. april; herunder konstaterede man, at:

*”Disse foranstaltninger har anledning til armerende rygter om forberedelsen med engelsk indfald nordfra, hvad der, som bekendt slet ikke er tale om i øjeblikket og heller næppe vil ske. Tyskerne er imidlertid folk, der vil være på den sikre side og i den henseende hellere ville foretage overflødige end forsømme nødvendige foranstaltninger. Adskillige tyske blade søger at berolige den ved disse foranstaltninger opståede nervøsitet.”*³⁶

Langt fra hele linjen blev faktisk gravet, men der blev sat artilleri i stilling ved Nustrup, der ankom pigtråd til stillingen den 23. april, og der kom melding om sammendragning af styrker. Ligeledes den 23. april modtog man efterretningen om, at de tyske hærstyrker, der stod ved grænsen, dvs. landstormen her, om nødvendig skulle gå tilbage til en forpostlinje ved Vojens.

Den 26. april meldtes om fortsatte skyttegravs- og pigtrådsarbejder ved Vojens. Samtidig blev det rapporteret, at tyskerne ikke regnede med landgang ved Esbjerg, men på østkysten af Jylland.

Den 27. april vurderede Bentzien på grundlag af de modtagne efterretninger, at den tyske hær på den sønderjyske østkyst og Als omfattede 6.000, mens der på vestkysten og de Nordfrisiske Øer stod 8.000.

Han vurderede, at der i den nye linje Vojens-Brøns på tværs af halvøen kun stod en svag styrke på 3.000. Nord for denne havde Grænsevagten en styrke på 2.500. Landsdelsreservestyrken på 5.000 stod syd for Tinglev. Endelig fandtes i landsdelen en ikke uddannet landstorm på 12.000 samt 60 erobrede feltkanoner.³⁷

Den 1. maj rapporterede Bentzien, at *”En tysk Embedsmand har fortalt, at Tyskerne for 14 Dage siden paatænkte et Indfald i Jylland for at komme Englænderne i Forkøbet, men at det nu var opgivet, antagelig fordi man havde faaet at vide, at Englænderne ikke vilde komme”*.³⁸

Om der er forbindelse mellem landsdelskommandochefens nævnte offensive tilbøjelighed og embedsmandens udtalelse, er uklart, men vi skal huske, at da-

35 RA. Generalstabens Efterretningssektion, V. Efterretningsjournaler 1915-1923, Pk.C-10, 2' Generalkommando, Efterretnings-Journal 13-4-1915-2-8-1915, pp. 1-11.

36 [http://denstorekrig1914-1918.dk/20-april-1915-nyt-fra-et-soenderjylland-i-krig/\(19-10-2017\)](http://denstorekrig1914-1918.dk/20-april-1915-nyt-fra-et-soenderjylland-i-krig/(19-10-2017)).

37 RA. Generalstabens Efterretningssektion, V. Efterretningsjournaler 1915-1923, Pk.C-10, 2' Generalkommando, Efterretnings-Journal 13-4-1915-2-8-1915, pp. 12-17.

38 RA. Generalstabens Efterretningssektion, V. Efterretningsjournaler 1915-1923, Pk.C-10, 2' Generalkommando, Efterretnings-Journal 13-4-1915-2-8-1915, p. 17.

tidens stabe og beslutningsmiljøer var meget små i forhold til nutidens. I øvrigt rapporterede detachementerne i begyndelsen af maj om Zeppelinflyvninger ud over Nordsøen, hvis logiske formål må have været at varsle om engelske flådebevægelser.³⁹

Som Dan Obling noterer i sin artikel, fik den danske efterretningstjeneste i maj den opfattelse, at forsvarsforberedelserne døde hen.⁴⁰ Det var dog, som det vil blive beskrevet, en forenkling. Forberedelserne ændrede blot karakter fra at være fysiske til organisatoriske, som mindretallet og dermed den danske efterretningstjeneste havde vanskeligere ved at følge.

Udviklingen i Berlin og Slesvig-Holsten

Den 28. april 1915, dvs. to uger efter, at gravearbejderne var startet i Slesvig, meddelte den tyske rigskansler, Theobald von Bethman Hollweg, udenrigsministeren, Gottlieb von Jagow, at generalstabschefen Erich von Falkenhayn havde vurderet, at England kunne blive presset at den tyske ubådsblokade til at forsøge et kraftigt (wuchtigen) slag mod Tyskland. Et angreb mod den belgiske kyst vurderes kun lidet sandsynligt på grund af den indlysende risiko ved en sådan operation tæt ved fronten. Derfor mente Generalstaben, at der var risiko for et større landgangsforøg i Danmark eller Holland. Ingen af de to lande ville reelt være i stand til at imødegå et sådant angreb, og derfor kunne der forudses videre operationer mod Tysklands grænser. Kansleren anmodede derfor om, at de tyske gesandter i fortrolighed til eget brug blev gjort opmærksom på muligheden.⁴¹

3. maj havde Falkenhayn fra landsdelskommandochefen i Slesvig-Holsten, von Roehl, hørt rygter, at det danske kongehus var bekymret over ("*wisse Besorgnis herrsche*"), at forsvarsforanstaltningerne i Slesvig-Holsten kunne være rettet mod Danmark. Hertugen af Glücksburg, dvs. Friedrich Ferdinand von Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg, der var givet generalsgrad i den preussiske hær, mente, at Tyskland skulle fremkomme med en officiel erklæring, der klarlagde, at man overhovedet ikke havde til hensigt at krænke Danmarks neutralitet. Det fik Roehl til at erklære, at dette slet ikke var hans hensigt ("*dass ein Angriff gegen Dänemark durchaus nicht beabsichtigt ist*"). Han havde åbenbart glemt sine tidligere udtalelser.

Også Falkenhayn understregede, at forberedelserne ikke var rettet mod Danmark. Der var tale om forsvar mod en fjendtlig landgangsoperation. Denne var ganske vist usandsynlig, men man måtte stræbe mod en ubetinget sikring af Tyskland.⁴²

39 RA. Generalstabens Efterretningssektion, V. Efterretningsjournaler 1915-1923, Pk.C-10, 2' Generalkommando, Efterretnings-Journal 13-4-1915-2-8-1915, pp. 18-20.

40 <http://denstorekrig1914-1918.dk/leksikon/sikringsstilling-nord/>

41 RA. Håndskriftsamlingen XVI. Danica, Ausvärtiges Pk. 86, Amt, Der K. Reichkansler til Ausvärtiges Amt, Nr. 54 af 28-4-1915.

42 RA. Håndskriftsamlingen XVI. Danica, Ausvärtiges Pk. 55, Chef des Generalstabes des Feldheeres, M.J. Nr. 22016 af 3-5-1915.

Brockdorff-Rantzau meldte 15. maj det tyske udenrigsministerium, at han 9. maj som ønsket af ministeren havde afgivet rapport til Scavenius om de militære foranstaltninger i Slesvig-Holsten. Scavenius havde takket og fortalt, at han straks ville orientere Christian X. Den danske udenrigsminister gjorde også klart, at han ikke selv havde været foruroliget over de tyske militære foranstaltninger.

Den danske offentlighed ville også blive orienteret, så man kunne imødegå den påvirkning, som ”visse militære kredse” (herunder de yngre medlemmer af kongehuset, der var i hæren) havde knyttet tåbelige (”*unsinnige*”) kommentarer til.⁴³

Scavenius havde 1. juni under en strengt fortrolig samtale med Brockdorff-Rantzau fortalt, at han mente, at den for Danmark kritiske fase af krigen var nået. Scavenius mente, at Rusland nu ville ønske gennemførelsen af den britiske flådes forcering af Storebælt, som havde været forudset i fem måneder. Den danske udenrigsminister må her have refereret til samtaler med gesandten om emnet tidligere på året efter skærpsen af søkrigen i Nordsøen.

Scavenius havde derefter argumenteret, at en sådan operation havde den nu afgåede britiske flådechef, Fisher, ønsket, og derfor var hans afgang glædelig. Men alligevel måtte man nu forudse en sådan operation for at hindre den sprængning og ødelæggelse af Ententen, der ville blive resultatet af et russisk nederlag (under den igangværende tyske offensiv). Scavenius ville via ØK's direktør, H.N. Andersen, søge indsigt i de engelske planer.⁴⁴

I Slesvig-Holsten fortsatte i mellemtiden samarbejdet mellem marinens myndigheder i Kiel og landskommandoen i Altona med det formål at skabe ad hoc-enheder til forsvaret mod nord. Samme dag, den 7. maj, blev opstillet en liste over behovet for den ekstra udrustning, der skulle gøre tre ”*Seewehrabteilungen*” (dvs. improviserede fodfolksbataljoner) fra marinen anvendelige i felten. Der skulle findes rygsække til soldaterne og tre hestevogne pr. afdeling (en til staben og for hver to af afdelingernes fire kompagnier). De eksisterende ”patronvogne” kunne ikke transportere andet end ammunitionen, og derfor var tre vogne det minimale til at transportere officerernes oppakning, ekstra oppakning til marinesoldaterne, fourage til hestene samt graveredskaber.

Hvis enhederne blev længere samme sted, skulle vognene anvendes som forsyningskøretøjer for forplejning og ekstra ammunition. På patronvognene var der kun 300 patroner pr. mand. Hvis enhederne i længere tid skulle opholde sig udendørs, var der også behov for telte samt feltkøkkener. Ud over udrustningen havde enhederne også behov for landkort over de områder, de skulle indsættes i. Af udrustningen var rygsækkene den højest prioriterede genstand.

Styrken i de tre afdelinger var:

I. Afdeling: 74 underofficerer og 825 menige; *II. Afdeling:* 70 underofficerer og

43 RA. Håndskriftsamlingen XVI. Danica, Ausvärtiges Amt, Pk. 86, Rantzau, Bericht Nr. 216, Vertraulich! Af 15-5-1915 til AA.

44 RA. Håndskriftsamlingen XVI. Danica, Ausvärtiges Amt, Pk. 86 Rantzau, Telegramm, Nr. 903, af 1-6-1915 Geheim! Til AA.

622 menige, mens *IV. Afdeling* kun havde 36 underofficerer og 344 menige, da denne enhed indledningsvis måtte efterlade to kompagnier ved Prinz-Heinrich-Brücke og slusen i Kiel. Ud over mandskabet ved de tre afdelinger fandtes også et maskingeværkompagni med 9 underofficerer og 83 menige.⁴⁵

Samme dag som behovet for ekstra udstyr blev opgjort, modtog marinemyndighederne den overordnet ansvarlige batterichefs rapport, der var bestilt den 20. april. Den gav en detaljeret status i opstillingen af de fem matrosbemandede batterier. Man havde sikret sig private, udskrevne heste samt de nødvendige vogne, men man kendte først kvaliteten af seletøjet, når det var blevet prøvet. Kiel blev foreslået som det sted, hvor præsentation og inspektion af batterierne som feltbatterier skulle finde sted. Det var væsentligt, at myndighederne udstedte et salgs- og udføringsforbud for de udpegede heste, men samtidig skulle de steder, der leverede hestene, sikres mod yderligere udskrivning. Der opstilles krav om levering af manglende personel (herunder en læge) og materiel til batterierne.

Parallelt med arbejdet med at gøre batterierne mobile var man i slutningen af maj i gang med at fastlægge, hvilken måde man skulle benytte dem. De tre kanonbatterier var udrustet med 7,5 cm pjecer, der skulle have været leveret til Brasilien. Hærens 7,7 cm lette standardpjecerammunition kunne ikke anvendes, og man rådede derfor kun samlet over 8.876 granatkardæskgranater til kanoerne. 10,5 cm haubitsbatteriet var, når det var klargjort, udrustet med 5 Kruppforsøgs pjecer, og kun marinen havde ammunition til dem: 1.000 brisantgranater og 150 granatkardæskgranater. 30. oktober meddelte Marineministeriet, at man ville stille denne ammunition til rådighed.

Det sidste batteri var udrustet med 12 cm haubitser, som hæren heller ikke havde ammunition til, hvilket betød, at den samlede ammunitionsbeholdning var 1.227 granatkardæskgranater.⁴⁶ Det blev dog indledningsvis betragtet som tvivlsomt, om dette 12 cm batteri kunne klargøres, da skibsværftet værgede sig ved at udstyre pjecerne som feltpjecer, dvs. med prodsningsmuligheder.

Marinen havde allerede 10. august fået meddelelse fra Inspektion der Ersatzabteilung IX. Armeekorps, dvs. landsdelskommandoens myndighed for opstilling af nye enheder, om, at udrustningen til de to marinefeltartilleriafdelinger forventedes at ville nå disse ca. 18 timer efter, at mobiliseringen var iværksat.⁴⁷

6. juni sendte den overordnet ansvarlige batterichef endnu en rapport om problemer, behov og status, herunder ikke mindst med hensyn til hestenes anven-

45 BAMA. RM/31/1756, Kommandant der Befestigung des Reichkriegshafen Kiel, A. 1641 "Geheim" Friedrichort af 7-5-1915 med afskrift af Auf St. O 11689 A fra 30-4-1915.

46 BAMA. RM/31/1756, Kaiserliche Kommandantur, Kiel, J. Nr. 794 "Geheim" af 20-5-1915 til Station O.

47 BAMA. RM/31/1756, Inspektion der Ersatzabteilung IX. Armeekorps af 10-8-1918 til der Kaiserlichen Marinestation der Ostsee; Statssekretär der Reich-Marine-Amts W. III 20832 af 28-9-1915 til das kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee; Statssekretär der Reich-Marine-Amts W. III 20735 af 30-10-1915 til das kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee.

delighed. Han vedlagde koncept for udskrivningsmeddelelsen til sognerådsformændene. Tre dage senere, 9. juni, forelå Kiel-kommandanturens rapport om en mønstringsinspektion af batterierne. 1½-4 timer efter starten af mønstringerne var batterierne klar til afmarch, så 24-timers beredskabskravet kunne uden problemer holdes. Det blev understreget, at det var ønskeligt at fastholde uændret bemanning af batterierne. 10. juni meldte chefen for et af batterierne, det tunge 12 cm haubitsbatteri, at hans batteri og det lette (10,5 cm) haubitsbatteri hver havde behov på 27 vogne. Batterichefen for det tunge batteri forudsatte altså, at hans pjecer ville blive udstyret med prodsningsmuligheder.

23. juni meddelte marinens kommandantur flådestationen, at man havde fået oplysning om, at marinen kunne forsøge at få den udrustning fra landsdelskommandoen, som man manglede til opstilling af batterierne, og at man skulle sikre sig rideheste til nøglebefalingsmændene.

2. juli sendte kommandanturen derefter en udvidet behovsopgørelse. Landsdelskommandoen, der fik flådestation Kiels rekvisition den 18. juli og derefter sendte den videre til Krigsministeriet i Berlin, måtte dog 19. august meddele, at ministeriet ikke havde reageret endnu, men man underrettede samtidig marinen om status for de behov, som landsdelen selv kunne dække, herunder med hensyn til ridehestene. Samtidig orienterede kommandanturen flådestationen om ordlyden af den mobiliseringsmeddelelse, der ville aktivere forsvaret af landsdelen og udløse leveringen af heste o.a. Ti dage senere, 29. august, kunne landsdelskommandoen meddele, at nu havde Krigsministeriet endelig reageret positivt og stillet den manglende udrustning til rådighed.⁴⁸

Forberedelserne i Slesvig-Holsten omfattede ikke kun ad hoc-opstilling af styrker. I begyndelsen af maj gennemførtes overvejelser om en ”pludselig” rømning af områderne nord for Kielerkanalen. Evakueringen skulle omfatte beklædningsdepoter, 200 ”fodsyge” samt soldaterne i landsdelens Lockstedter-øvelsesterræn. Der skulle gennemføres jernbanetransportplanlægning for evakueringen, og man overvejede at anvende de skibe, der lå i Rendsborg. Ved at inddrage flådens repræsentant i byen kunne man hindre, at andre samtidig planlagde deres anvendelse til andre formål.

Den 15. maj kunne Detachmentet Gerlach (Fredericia) oplyse at beboerne i

48 BAMA. RM/31/1756, Feld-Batterie B. Nr. 511 Elmschenhagen (sydlig forstad til Kiel) af 7-5-1915 til Marine-Station der Ostsee durch Kaiserliche Kommandantur, Kiel; 12 cm schwere H.B. J. Nr. 362 af 10-5-1915 til Marine-Station der Ostsee durch Kaiserliche Kommandantur, Kiel; Feld-Batterie B. Nr. 635 Elmschenhagen (sydlig forstad til Kiel) af 7-6-1915 til Marine-Station der Ostsee durch Kaiserliche Kommandantur, Kiel; Kaiserliche Kommandantur, Kiel, Nr. 927 af 9-6-1915 ”Pferdeaushebung! til Station O; Kaiserliche Kommandantur, Kiel, Nr. 3107 af 23-6-1915 ”Bespannung der Batterien! til Station O; Kaiserliche Kommandantur, Kiel, Nr. 3227 af 2-7-1915 ”Bespannung der Batterien! til Station O; Stellvertretendes Generalkommando IX Armeekorps Abt. Ia Nr. 458 ”Geheim” af 19-8-1915 til das kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee; Stellvertretendes Generalkommando IX Armeekorps Abt. Ia/IIId Nr. 453 Mg”Geheim” af 29-8-1915 til das kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee.

de vestslesvigske sogne havde fået skriftligt direktiv om, at de skulle være klar til at rømme deres gårde med et par timers varsel.⁴⁹

16. maj blev det fastlagt, at Kanalforsvarschefen ville få chefen for "Ersatz-Pionier-Batallon 9", oberstløjtnant (Hermann) Fellingner, som hjælper. Han rådede over tre kompagnier fra 9. Pionérbataljon, ét fra 3. Pionérbataljon, og der tildeltes ham også to Pionérpersonelerstatningskompagnier, der vil ankomme tidligt til kanalen.

Landsdelskommandostaben skulle klargøre borttransporten af de tre landstormsbatalljoner (Ldst Btn Rendsburg I, II samt Schleswig) og maskingeværgrupper, der har været indsat i kanalsikring. Derimod skulle de landstormsstyrker, der var indsat i kyst- eller jernbanesikring, umiddelbart ("*zunächst*") forblive og fortsætte løsningen af deres opgaver. Cheferne skulle afgøre, hvad andre enheder skulle gøre, herunder de, der var indsat i krigsfangebevogtning.

Også kvæg skulle evakueres fra Nordslesvig, hvis fjenden trængte ind i provinsen fra nord. Eventuelt skulle marinen hjælpe med borttransporten. Den civile overpræsident for Slesvig skulle inddrages.

Kommandanturen i Kiel havde 10. juni gjort sin *samlede* personelstyrke op. Samlet rådede marinen her over 307 officerer, 3.205 underofficerer og 14.448 menige.

18. juni meldte marinen, at man ved en rømning kun kunne støtte hæren i ringe omfang, fortrinsvis med nogle få bugserbåde og små arbejdskommandoer. Hæren mente dog, at specielt i spørgsmålet om kvægtransport måtte marinen kunne hjælpe og havde henvendt sig til Overpræsidenten med henblik på at opnå et direkte møde. 30. juni gentog marinen, at man ikke råder over særlige transportmidler ud over fem bugserbåde i Flensborg.

Marinen kunne ikke hjælpe med mandskab til rømningsopgaven, da dette var afgivet til hæren som kampstyrke. De eneste styrker stadig til rådighed var vagterne i Flensborg med en officer og 56 menige og i Sønderborg med en officer og 27 menige. I Mürwik var kun efterladt skibsdrengene, der skulle evakueres, og situationen i Kiel havde man ikke overblik over. Mødet med Overpræsidenten for provinsen Slesvig-Holsten om evakueringen blev fastlagt til den 9. juli 1915 på Flensborg Rådhus.⁵⁰

49 RA. Generalstabens Efterretningssektion, V. Efterretningsjournaler 1915-1923, Pk.C-10, 2' Generalkommando, Efterretnings-Journal 13-4-1915-2-8-1915. lb.nr. 845.

50 BAMA. RM/31/1756, Linienkommandantur I, I. Nr. 979 geh. Af 5-5-1915 til das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee; Linienkommandantur I, I. Nr. 1098 geh "Ganz geheim" af 18-8-1915 til das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee; Stellvertretendes Generalkommando Abt. Ia Nr. 204 Mg Geheim af 16-5-1916 til das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee; Linien-Kommandantur J, Nr. 1184 af 2-6-1915 "Ganz geheim" til die Bahnhofskommandantur, Rendsburg; Stellvertretendes Generalkommando, IX. Armeekorps Abt. Ia Nr. 159 Mg "Geheim" af 9-6-1915 das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee; Kaiserliche Kommandantur, Kiel, No. 2854 II af 10-6-1915 "Iststärken" til Station O; das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee, St. O. 16209 A "Geheim" af 18-6-1915 til des stellvertretende Königliche Generalkommando des IX. Armeekorps; Stellvertretendes Generalkommando, IX. Armeekorps Abt. Ia Nr. 326 Mg "Geheim" af 21-6-1915

Det danske grænsesikringsdetachment i Fredericia fulgte udviklingen så godt som muligt og rapporterede 22. juni bl.a., at det fremskudte, feltmæssige ammunitionsdepot, der var blevet etableret i Vojens for at kunne støtte forpoststillingen her, var blevet ”hævet”. Geværammunitionen var blevet udleveret til grænsevagten, mens resten var blevet placeret i Haderslev. Der fandtes i øvrigt et stort depot for al slags ammunition i Tønder.⁵¹

Den 28. juni gik den tyske Østersøflådes chef, storadmiral prins Heinrich, ind i sagen om forsvaret af landsdelen mod nord. Han gjorde klart, at hæren til løsning af denne opgave kunne råde over vandflyene i Aabenraa, Kiel-Holtenau og Warnemünde samt Østersøflådens halvstive Gross-Basenach rekognosceringsluftskib M IV. Man skulle dog ved anvendelsen gøre sig klart, at de ikke kunne lande på land, og at landsdelskommandoen for at få dem til stillet til rådighed skulle rekvirere dem fra Østersøflåden.⁵²

Mens danskerne nord for grænsen havde set arbejdet med at anlægge ”forpost”-stillingen som standset, kunne man senere konstatere, at klargøringen reelt fortsatte. 2. juli rapporteredes, at stillingen ved Vojens var udbygget med rør til el- og telefonledninger, og der var oplagt store mængder pigtråd til stillingen her. Ved skyttegravene var der dog kun pigtråd syd for Vojens-Haderslev-banen.⁵³ 16. juli havde Detachmentet i Fredericia modtaget en melding fra Aabenraa om, at bevogtningsstyrken langs den nordtyske vestkyst i Holsten og op til Tønder var blevet ”betydeligt forøget”.⁵⁴

Efter mødet om evakuering af landsdelskommandoen med overpræsidenten sendte den ældste søofficer i Flensborg (Mürwik) 12. juli sin rapport til Kiel. I mødet havde man manglet en generalstabsofficer, der kunne repræsentere landsdelskommandoen. ”Mødet forløb uden resultat (”ergebnislos”), da den civile forvaltning erklærede sig ude af stand til at rømme provinsen, specielt mod beboernes vilje, og da særligt fordi man manglede foder, husly for kvæg og heste, samt folk til at drive og holde opsigt med kvæget.” Derudover ville forvaltningen ikke have ansvaret for en helt hypotetisk planlægning, som måske slet ikke blev nødvendig. Det blev derfor besluttet at meddele hæren, at den skulle forsøge at begrænse

das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee; das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee, St. O. 1413A ”Geheim” af 30-6-1915 til des stellvertretende Königliche Generalkommando des IX. Armeekorps; Der Ober-Präsident der Provinz Schleswig-Holstein I. Nr. D. P. 1209 Mob af 2-7-1915 til das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee.

51 RA. Generalstabens Efterretningssektion, V. Efterretningsjournaler 1915-1923, Pk.C-10, 2' Generalkommando, Efterretnings-Journal 13-4-1915-2-8-1915. lb.nr. 1137.

52 BAMA, RM/31/1756, Oberbefehlshaber der Ostseestreitkräfte, B. Nr. Zu G. 2019. A.2 ”Geheim!” af 28-6-1915 til Station O.

53 RA. Generalstabens Efterretningssektion, V. Efterretningsjournaler 1915-1923, Pk.C-10, 2' Generalkommando, Efterretnings-Journal 13-4-1915-2-8-1915. lb.nr. ??32 (delvis ulæselig i kilden).

54 RA. Generalstabens Efterretningssektion, V. Efterretningsjournaler 1915-1923, Pk.C-10, 2' Generalkommando, Efterretnings-Journal 13-4-1915-2-8-1915. lb.nr. ??21 (delvis ulæselig i kilden).

rømningen til de nordligste (dvs. danske flertals-) distrikter, hvor hæren så selv måtte kunne stille foder og mandskab til rådighed.⁵⁵

Midt i juli forelå landsdelskommandoens forsvarsplan med bl.a. fremgangs- måden for anvendelse af styrken fra marinen. Når de 8-10.000 marinesolda- ter tilgik ved mobilisering, skulle de indsættes i kanalforsvaret og her afløse de fire landstormsataljoner. Dette blev sandsynligvis ændret senere, da den bedste del af matroserne beskrives indsat i optagestilling foran Kanalen. De frigjorte landstormsenheder skulle derefter indsættes til udbygning af ”*Kanal- schutzstellung Schlei-Schleswig-Friedrichsstadt*”, dvs. en fremskudt, nordvendt Dannevirkestilling.

Det måtte dog afklares, hvor matroserne blev gjort klar til forsvarsopgaven. Graveredskaber med spadehylstre skulle leveres af værftet. Havde de tre dages feltrationer? De skulle have levnedsmiddeltransportvognene til rådighed allerede før afmarchen.⁵⁶

Landsdelskommandoen meddelte 5. august flådestationen, at man hav- de forberedt jernbanetransport af de væsentligste dele af styrken fra marinen, dvs. batterierne og ”*Matrosen-Abteilung Süd*”. Hæren opdelte de enheder, der blev afgivet af marinen, i forsvarsstyrker (”*Abwehrtruppen*”) og kanaltropper (”*Kanaltruppen*”).⁵⁷

12. august bad Kiel-kommandanturen om, at matrosataljonens kompagnier kunne få tildelt et par ugers uddannelsesetid i Lockstedter-lejren mhp. felttjeneste og skydning, med start for de to første kompagnier senest i begyndelsen af sep- tember.⁵⁸

Sejrene på Østfronten i løbet af sommeren 1915 havde fået tysk efterretnings- tjeneste til igen at forvente et britisk forsøg på at hjælpe Rusland. 12. august med- delte efterretningskontoret i Flensborg, at Warszawas fald havde fået kontoret til at udstationere agenter i de jyske havnebyer og København. På østkysten i Fre- derikshavn, Aarhus og Kolding, på vestkysten til Esbjerg. De skulle melde om virkningen af Østfrontssejren på den danske befolkning. Kontoret havde allerede nogle uger tidligere meldt, at danskernes holdning til Tyskland var under bed- ring, men at man ikke havde følt sig tilskyndet til at fejre sejren. Danskerne var primært imponeret af den tyske handlekraft.

55 BAMA. RM/31/1756, Der älteste Seeoffizier, Flensburg (Mürwik). B. Nr. g.g. 1969 ”Ganz Ge- heim” af 12-7-1915 til das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee.

56 BAMA. RM/31/1756, Kommandantur Altona, No. 224 Mg ”Streng geheim!” Unter Rück- bittung (skal tilbagesendes til) dem Kommando der Marinestation der Ostsee. Af 13-7-1915 (underskrevet Generaløjtnant (Adolf) von Kries (pensioneret 1905 som generaløjtnant efter ansøgning, men under krigen tjenstgørende som kommandant i Hamborg)); Kaiserliche Kom- mandantur der Befestigung Reichkriegshafens Kiel, A 2355 af 11-7-1915 til Station O; Kai- serliche Werft J. Nr. 67.705 II af 18-8-1915 til das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee.

57 BAMA, RM/31/1756, Stellvertretendes Generalkommando IX. Armeekorps, Abt. 1a, Nr. 440 Mg af 5-8-1915 til das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee.

58 BAMA, RM/31/1756, Kaiserliche Kommandantur, Kiel J. Nr. 4129 II af 12-8-1915 til Station O.

Man fremsendte også en rejserapport af en ”*Direktør S*”, der havde besøgt Danmark fra 27. juli til 11. august. Han konstaterede, at den danske befolkning var generelt tyskfjendtlig. Den havde sympati for Belgien og var oprørt over tyske handlinger som anvendelsen af giftgas og torpedering af passagerdampere. Sejrene i øst havde ikke gjort danskerne venligere. Man var kun imponeret over de tyske styrkers kvalitet og tapperhed samt af samfundets organisation og sparsommelighed. Mange danskere forventede, at Danmark på et tidspunkt ville blive inddraget i krigen, og det var her afgørende, at man endte på sejrherrens side. Ved krigsudbruddet ventede man et tysk angreb; at det ikke kom, skyldtes efter deres mening operationerne mod Belgien. Der gik rygter om en britisk operation via Jylland mod Kanalen. En landsætning på Fyn anså man for helt usandsynlig. Direktøren havde derefter rekognosceret havnene.

I Odense var en landsætning umulig pga. afstanden fra Storebælt. I Fredericia var kun færgehavnen en reel mulighed, men en havneudvidelse var i gang. Direktøren noterede, at der ikke længere var en engelsk konsul i byen. Vejle Havn virkede død pga. manglende råstoffer til spindrierne. Derimod var Aarhus Havn egnet. I Kolding virkede havnen død, men det var mistænkeligt, at alle bykort var udsolgt. Esbjerg Fiskerihavn kunne anvendes, men manglede kraner. Her arbejdede engelske muddermaskiner konstant. Endnu var havnen dog ikke helt anvendelig som landgangssted, og esbjergenserne troede, at en landsætning ville ske i Frederikshavn.

Direktøren havde den opfattelse, at de danske soldater og officerer i byen ikke ville skyde på englændere, og at man hurtigt ville trække sig tilbage. Det eneste sted i landet, der ville blive forsvaret til det yderste, var København. Han rapporterede derefter fra sine observationer fra hovedstaden og dens befæstning. Der var mange russere i byen. De opkøbte alle kikkerter, selv operakikkerter. Ni engelske undervandsbåde var passeret ind. Det reelle tal var på dette tidspunkt to, men kort derefter sendtes yderligere fire, hvoraf tre slap ind som den eneste reelle militære hjælp til russerne under krisen i Østersøen.⁵⁹

I slutningen af oktober 1915 var de centrale myndigheder i Berlin blevet involveret i dele af overvejelserne om forsvaret af Slesvig-Holsten mod nord. Krigsministeriet sendte nu landsdelskommandoens plan for sikringen af brevposten og telekommunikation i Slesvig mod spionage til marineministeriet. Planen byggede på antagelsen: ”*Die Engländer landen in Dänemark*”. Overvågningen af indlandsposten skulle så forstærkes og decentraliseres fra Flensborg og skulle herefter ske i centre i Haderslev, Aabenraa, Flensborg og Tønder. Alt andet end feltpost (som hærens og marinens egne myndigheder havde ansvaret for) og lokalpost (”*Ortspost*”), samt diplomatpost og kejser- og fyrstefamiliemedlemmers post kunne kontrolleres.

Kommunikation kunne ske på tysk, dansk, svensk eller norsk i klart sprog, og det var på andet end tysk forbudt overhovedet at nævne militære og maritime

59 RA. Håndskriftsamlingen XVI. Danica, Auswärtiges Pk. 55, Kriegsnachrichtenstelle Flensburg, Br.Nr.646 geh. Akte” til N.O.B. Berlin; Bericht aus Dänemark af 12-8-1915.

Generalløjtnant Adolf von Kries (1850-1942), kommandanten i Altona og chef for tropperne i Hamborg og Wandsbek, der havde ansvaret for føringen af landsdelskommandoens styrker mod et angreb fra nord. (<http://wiki-de.genealogy.net/> Datei:Von_Kries)

bevægelser og foranstaltninger. Telegrammer måtte kun udfærdiges i klart sprog og på tysk og skulle klart angive afsender- og modtageradresse. Privat telefontrafik og al radiotelegrafi ophørte. Marineministeriet kommenterede planen 18. december og krævede en yderligere skærpelse af bestemmelserne om private breve og telegrammer for at undgå muligheden af skjulte kodede elementer.⁶⁰

Senest i begyndelsen af december 1915 var generalløjtnant Adolf von Kries, der var den udpegede taktiske chef for landsdelskommandoens forsvarsindsats, klar med organisationen af den ad hoc-landstyrke, der skulle møde en engelsk fremrykning over den danske grænse. Styrken blev hentet fra Hamborg og Bremen, Slesvig-Holsten og Rostock-Schwerin-området. Bortset fra II. Landstormsbataljon Rendsburg var styrkerne ikke de samme som dem, der allerede er blevet nævnt indsat til kyst- og kanalbevogtning.

Fra hærens landstorms- og erstatningsenheder rådede Kries over 17 infanteribataljoner, fordelt på fem regimenter med hver tre eller fire bataljoner, et rytterregiment, seks halveskadroner samt et artilleriregiment med to afdelinger, én med russiske kanoner fordelt på fire batterier samt én med belgiske kanoner fordelt på to batterier. Styrken var fordelt på ”Vortruppen” med to regimenter under landstormsinspektøren, generalmajor Otto Kunau, og hovedstyrken ”Haupttruppen” under generalløjtnant Lothar Heinzl (stedfortrædende chef 33 Landeværnsbrigade), med hovedstyrkens infanteri under generalmajor Oscar John von Freyend (stedfortrædende chef 35 Landeværnsbrigade).

60 BAMA. RM/31/1756, Der Staatssekretär des Reich-Marine-Amts, No. A IV 19412 ”Geheim!” af 18-12-1915 til das Kaiserliche Marinestation der Ostsee.

General Heinzel skrev 12. december til flådestationen, at fire af de afgivne batterier samt ”I. Marine-Bataillon” skulle slutte sig til hovedstyrken, efter at de havde taget jernbanen til Tinglev. Generalens ”Divisions-Stabsquartier” skulle etableres i Arnitlund syd for Vojens. Det vil sige, at hovedstyrken skulle placeres i den delvis feltbefæstede Vojens-Gram-Brøns-linje, hvilket betød, at Kunaus ”fortropper” ville være fremskudt mod grænsen.⁶¹

Mod krigens forventede kulmination

Den 1. februar 1916 rapporterede kommandør Reinhold von Fischer-Lossainen, den tyske marineattaché til de nordiske lande, fra Stockholm, at han fra en kilde, ”der må tages alvorligt”, havde fået fortalt, at den engelske regering otte uger tidligere havde spurgt den danske regering om, hvordan man ville stille sig til en besættelse af Aarhus. ”Det danske svar skulle have været en ren (”glatte”) afvisning.” Denne optræden viste efter kommandørens opfattelse, at englænderne ikke anså de russiske støttepunkter (for undervandsbåde) i Østersøen som tilstrækkeligt for deres krigsførelse, man måtte også råde over egne, og her var Aarhusbugten bedst egnet, da man let kunne sikre ankerpladserne mod ubådsangreb. Fra Aarhus kunne man udøve et ”højest ubekvemt tryk på Kiel”. Man håbede nok også på at få Danmark med på en fælles landoperation mod Slesvig-Holsten og ville også her prøve reaktionen ved henvendelsen. Den samme kilde fortalte, at England havde udarbejdet en tilsvarende operation for Narvik.⁶² Det var den første af den serie af alarmistiske meldinger, som Berlin modtog i disse måneder.

Tyskland overvejede allerede nu den genoptagelse af uindskrænket ubådskrigsførelse, som blev realiteten et år senere, og gesandten i København var blevet bedt om at afklare sit værtslands stilling. Den 28. februar sendte Rantzau sin rapport om den forventelige danske reaktion ved genoptagen tysk ubegrænset ubådskrig og amerikansk indtræden på Ententemagtsside. Gesandten understregede, at på trods af sympati for England og afvisningen af Tyskland siden 1864 ”ønskede hele landet at blive forskånet for krigens rædsler og opretholde en strikte neutralitet”. Her var kongen enig. Men man kunne ikke være sikker, for presset fra krigsførelsen med økonomiske lidelser og skibssænknings kunne efterhånden føre til en feberagtig folkestemning og katastrofe. Man måtte forvente, at England ville udnytte situationen til den skarpeste pression mod samtlige de lande, der var forblevet neutrale.⁶³

61 BAMA. RM/31/1756, Stellvertredendes Generalkommando, IX. Armeekorps, Abt. 1a Nr. 574 Mg; Stellvertredende 33. Infanterie-Brigade Nr. 625 af 6-12-1915 til Kommando der Marinestation der Ostsee; Oberkommando der Küstenverteidigung, Abt. IIa, Nr. 1 af 18-4-1916 til das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee.

62 RA. Håndskriftsamlingen XVI. Danica, Ausværtiges Amt, Pk. 86 Rantzau, Telegramm, Nr. 304 af 28-2-1915 til Gesandten.

63 RA. Håndskriftsamlingen XVI. Danica, Ausværtiges Amt, Pk. 86, Rantzau, Telegramm, Nr. 903, af 1-6-1915 Geheim! Til AA.

I foråret 1916 var situationen domineret af det tyske forsøg på at vinde krigen ved storoffensiven ved Verdun. I Berlin vurderede man, at englænderne måtte gennemføre operationer for at støtte franskmændene, og det syntes logisk, at de ville udnytte deres overlegenhed til søs. Den 23. marts nævnte Wilhelm II's kabinetschef, general Moriz Freiherr von Lyncker, i et brev, at der var rygter om et stortilet engelsk flådeangreb mod Zeebrügge med det formål at reducere det tyske pres på franskmændene ved Verdun.⁶⁴

Tre dage senere noterede Lyncker, at der om aftenen den 25. marts:

”kom nogle ophidsende efterretninger fra Nordsøen, hvor der havde fundet små forpostfægtninger sted, da 16 engelske krigsskibe dukkede op. Det er ikke klart, om det drejer sig om en landsætning ved Esbjerg gennem krænkelser af danske neutralitet eller angreb på luftskibshallerne ved Tønder og Cuxhaven eller Kiel”.

Næste dag kunne man dog konstatere, at angrebet var ”ret mindreværdigt” og intet opnåede. Tre af de fem fly, der angreb luftskibshallerne i Tønder, styrtede ned.⁶⁵ Man anså dog ikke risikoen for overstået, og 2. april noterede generalen, at man i kejserhovedkvarteret troede, at englænderne vil foretage sig et eller andet; en landsætning i Flandern, Antwerpen, Holland eller Slesvig: ”på alt er man forberedt. Det skal ikke være let for dem.”⁶⁶

Ulrich Holstein nævnte aprilkrisen i sin 1975-artikel om sikringsstillingen, men som tidligere beskrevet erkendte han ikke, at krisen førte til etableringen af en helt ny kystforsvarsorganisation.⁶⁷ Det er meget naturligt, for organisatoriske krigsforberedelser efterlader sjældent spor i landskabet.

Den 13. april nævnte chefen for marinens Admiralstab, Henning von Holtzendorff, i en skrivelse til Højsøflåden muligheden for et engelsk forsøg på at trænge ind i Østersøen. På dette tidspunkt af 1916 tvivlede tyskerne endnu ikke på den danske vilje til at opretholde neutraliteten,⁶⁸ men midt i april havde den tyske hær besluttet at gennemføre en fundamental reorganisering af forsvaret mod en mulig engelsk operation og den 15. april meddelte generalstabschefen admiralstabschefen, at kejseren havde udnævnt en øverste chef for kystforsvaret (”Oberbefehlshaber der Küstenverteidigung”) for at sikre koordination mellem hær og marinestyrker ved et fjendtligt angreb. Generaloberst Ludwig von Fal-

64 Lyncker, Nr. L.363, Afflerbach, Holger (red.), *Kaiser Wilhelm II als Oberster Kriegsherr im Ersten Weltkrieg. Quellen aus der militärischen Umgebung des Kaisers 1914-1918*, (München 2005).

65 Ibid., Lyncker, Nr. L.366, L.367.

66 Ibid., Lyncker, Nr. 371.

67 Holstein (1975), p.42.

68 BAMA. RM 47/47, fol 121-126, Chef des Admiralstabes til Kommando der Hochseestreitkräfte af 13-4-1916, nævnt i Gerhard Gross, ”German Plans to occupy Denmark, 'Case J' 1916-1918”, Michael Epkenhans & Gerhard P. Gross, *The Danish Straits and German Naval Power 1905-1918*, (Potsdam 2010).

Den første øverstkommanderende for det tyske kystforsvar, den intellektuelle officer Ludwig von Falkenhausen, der i årene før krigen havde publiceret værker om hæruddannelse til krig. Falkenhausen var ansvarlig for etablering af kystkommandoen og for forberedelserne op til slutningen af august 1916. (https://en.wikipedia.org/wiki/Ludwig_von_Falkenhausen)

kenhausen blev udpeget som chef.⁶⁹ Den pensionerede general var trådt tilbage i tjeneste ved krigens start og havde på trods af sin høje alder udmærket sig som operativ chef. Da han afgik fra sin kommando som kystforsvarschef i slutningen af august 1916, nærmede han sig sin 72-årsfødselsdag.

Alle andre kystbefæstninger end Helgolands blev underlagt den nye kommando. I tilfælde af et truende angreb skulle generalen i konsultation med Krigsministeriet tage kommandoen over kystbefæstninger samt alle styrker, der blev holdt i beredskab med henblik på kystforsvar. Generalen skulle med kommandostation i Hamborg i samarbejde med Admiralstaben og andre maritime myndigheder sikre et effektivt samvirke mellem hær- og flådestyrker ved et angreb på den tyske kyst.

Allerede den 18. april meddelte Falkenhausen som sin første embedshandling chefen for flådestationen i Kiel, at han havde overtaget kommandoen over kystforsvaret, og at han havde hovedkvarter på det store luksushotel ”*Zu den vier Jahreszeiten*”.

Som ovenfor beskrevet havde samarbejdet mellem lokale myndigheder fra hæren og marinen fungeret udmærket i det foregående år. Så let gik det ikke mellem myndighederne i Berlin. Admiralstabschefen von Holtzendorff svarede 20. april generalstabschefen, at marinen ville have været taknemmelig, hvis udnævnelsen af en øverstbefalende for kystforsvaret, der greb dybt ind i marinens dispositioner, havde været drøftet på forhånd. Nu kom den overraskende. Man var kritisk over for en underlæggelse af kystbefæstningerne, for de var først og fremmest

69 Hirschfeld, Gerhard, Gerd Krumeich & Irina Renz (red.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg*, (Paderborn 2009), p. 467.

støttestruer for flåden og skulle derfor i situationer samarbejde med flådestyrker, der var underlagt den øverste krigsledelse (dvs. kejseren). Derfor protesterede Holtzendorff bl.a. mod underlæggelsen af Brunsbüttel, Kiel og Friedrichsort:

”Så længe flåden eksisterer (”schwimmt”), kan fjenden ikke overveje muligheden af en landsætning, der kan blive af alvorlig betydning for kystforsvaret. Hvis han skulle forsøge en sådan, ville flåden være i stand til at afværge den. Anderledes er mulighederne for fjendtlige angreb („Einfällen“) over den danske eller hollandske landegrænse.“

Selv i disse tilfælde ville flåden bidrage, men her ville der være behov for, at hæren gennemførte forsvaret til lands. Selv her var der imidlertid ikke behov for en egentlig direkte enhedsledelse af hærens og flådens styrker. Admiralen anmodede dels om forhandling om gennemførelse af beslutningen om kystoverkommandoen og om placering af en søofficer i hovedkvarteret i Hamborg.⁷⁰

Den 22. april meddelte Kiel-flådestationschefen von Holtzendorff sine forslag til emner til drøftelsen med generalstabschefen. Han understregede, at med hensyn til operationer i Slesvig-Holsten var samarbejdet fuldstændigt sikret gennem skriftlige og mundtlige aftaler med landsdelskommandoen, (dvs. den ”*stellvertretenden Generalkommando des IX. Armeekorps*“). Det lokale samarbejde havde omfattet grundige praktiske forberedelser og øvelser.

Stationschefen nævnte de fem batterier og den krigsstærke marinebataljon samt efter tre dage yderligere tre krigsstærke bataljoner (dvs. sandsynligvis de tidligere beskrevne I. II. og VI. *Seewehr-Abteilung*) ”for en optagestilling”. Derudover var der yderligere 5-6.000 mand til rådighed i Kiel.

Dvs. at man i de foregående måneder havde organiseret de rådige 8-10.000 mand i to kvalitetsgrupper, hvoraf man sandsynligvis havde besluttet at anvende de bedste matroser i den nordvendte stilling ved Dannevirke i stedet for landstormsbataljonerne fra Kanalen og derigennem frigjort disse til anden anvendelse. Landsdelskommandoen havde bidraget med den udrustning, som flådestationen ikke rådede over. Man havde aftalt optræden for det tilfælde, at der skete landsætning i Eckernförde Bugt. Marinen havde stadig kontakt med nabomyndigheder fra hæren, således at koordineret indsættelse var sikret (*”Einheitlichen Handels war somit sichergestellt”*). Ud fra denne opfattelse var der slet ikke behov for den nye kommando.

Marinestationen var dog enig med von Holtzendorff i, at det var hensigtsmæssigt, at hærens indsats på kysten og i kystbaglandet kom under enhedsledelse.

70 BAMA. RM/31/1757. Chef des Generalstabes des Feldheeres, Nr. 25567 ”Ganz Geheim! Durch Offizier geschrieben!” af 15-4-1916 til den Herrn Chef des Admiralstabes der Marine, vedlagt ”Dienstanzweisung für den Oberbefehlhaber der Küstenverteidigung” af 14-4-1916; Chef des Admiralstabes der Marine, A. 10901, ”Ganz geheim” af 20-4-1916 til den Chef des Generalstabes des Feldheeres im Grossen Hauptquartier, (sendtes også til orientering for bl.a. Station O og O.d.O.).

Man var også enig i, at kystbefæstningerne ikke skulle underlægges kommandoen, kun kommandanturerne (dvs. garnisonsmyndighederne), ikke fæstningskommandøerne. Stationschefens erfaringer med direkte forhandlinger med von Kries havde været så gode, at han anbefalede etablering af kontakt via en admiralstabsofficer i kystforsvarshovedkvarteret.⁷¹

Chefen for Østersøflåden, storadmiral prins Heinrich, reagerede på etableringen af Falkenhausens kommando den 24. april ved som indledning at konstatere, at Generalstaben ikke syntes at vide, at flåden var en sidestillet, ikke underordnet, kommandomyndighed, og således troede, at man kunne beslutte at lave en kommando med myndighed over flådestyrker. Han ignorerede nok bevidst, at det var hans bror kejserens beslutning. Prinsen opfordrede derfor indtrængende til, at der ikke blev efterladt nogen som helst uklarheder under forhandlinger med Generalstaben.

Han benævnte det skete som ”*et forsøg*” på at få underlagt kystbefæstningerne. Han gik hårdt mod, at hæren gennem ”*rekvisition*” af disse fik kontrol over maritime styrker. Det ville medføre fejlanvendelse og gribe ind i ”*Gesamtseekriegsführung*”, dvs. kejserens myndighedsområde. Derudover konstaterede prinsen, at det kun var Højsøflåden, der nævntes som underlagt den øverste krigsledelse. Derigennem kunne generalstabschefen få det fejlagtige indtryk, at han kunne gribe ind i Østersøflådens myndighedsområde og disponere dennes enheder. Storadmiralen ønskede klargjort, at Østersøflådens myndigheder omfattede ”*I. Küstenschutzdivision der Ostsee*” og ”*II. Aufklärungsstreitkräfte in der östlichen Ostsee*”. Hans styrker skulle formelt optræde under betegnelsen ”*Verband zur Ostseestreitkräfte*”. Heinrich havde sendt kopier af sine indvendinger til Højsøflåden, Marineministeriet, flådestationerne og marinekabinettet.⁷²

Samme dag som prins Heinrich kom med sine kommentarer, meddelte generalstabschefen, Falkenhayn, sine begrundelser til Holtzendorff. Det landmilitære kystforsvar havde hidtil ligget i hånden på de stedfortrædende kommanderende generaler, dvs. landsdelskommandoerne, hvor erstatnings- og landstormsenhederne først blev stillet til deres rådighed, når der opstod behov. Derfor havde man, efter at have overvejet mulighederne, etableret en kommandomyndighed, ”*der uden tab af tid og under enhedsledelse kunne samle alle rådige midler fra hæren mod det truede sted*”. Han understregede, at det ikke var hensigten at gribe ind i marinens myndighedsforhold, men det måtte stadig understreges, at kun en koordineret indsættelse af hær- og flådestyrker ville give det maksimale resultat (”*den vollen Erfolg*”). Marinen blev bedt om at udtale sig om, hvorvidt marinens landbesætninger og øer hensigtsmæssigt kunne underlægges kystforsvarskommandoen. Falkenhausen burde drøfte problemer

71 BAMA. RM/31/1757. Kommando der Marinestation der Nordsee, B. Nr. N. 8961. I ”*Ganz Geheim!*” af 26-4-1916 til den Chef des Admiralstabes der Marine.

72 BAMA. RM/31/1757. Oberbefehlshaber der Ostseestreitkräfte, B.Nr.3196 A.1. af 24-4-1916 til Chef des Admiralstabes der Marine.

direkte med Admiralstaben, og derefter burde Falkenhayn og Holzendorff om nødvendigt inddrages.⁷³

Flådestationen i Wilhelmshaven meddelte 26. april sin enighed med Flådestation Kiel. Man understregede, at også ved Nordsøen havde man allerede indgået et samarbejde med den lokale landsdelskommando. Det skitserede underlægningsforhold var en ”*Unmöglichkeit*”.⁷⁴

Derefter havde von Holtendorff et møde med Falkenhayn og kunne 9. maj meddele Flådestation Kiel, at hæren ikke havde til hensigt at blande sig i marinenes forhold. Der blev ikke tale om en underlæggelse under kystforsvarschefen. Marinen havde derfor ikke længere indvendinger mod den nye organisation. Evt. rekvisitioner fra marinen ville ske via Admiralstaben. Samtidig blev det understreget, at dette ikke udelukkede en fortsættelse af det hidtidige samarbejde med landsdelskommandoen bygget på erkendelse af, hvor vigtigt dette samarbejde var. Marinen sendte en kommandør ved navn Püllen til Falkenhausens stab med ordre om at holde sig i tæt kontakt med både Admiralstaben og de øvrige marinemyndigheder.⁷⁵

Det lokale samarbejde med hæren fortsatte, herunder med afgivelse af flere artillerienheder til forsvaret mod nord. I begyndelsen af juni fandt man således, at man kunne opstille tre yderligere batterier ud over de allerede etablerede fem. Det skete ved at skaffe heste til at gøre yderligere tre batterier af erobrede belgiske 8,7 cm-pjecer mobile. Kiel-kommandanturen var enig med sin artillerichef og understregede dog samtidig, at pjecerne blot skulle være flytbare, ikke ”*feltmæssigt*” mobile.⁷⁶

Den 23. maj bestemte kommandanten i Kiel, at mandskab og officerer fra den styrke, man forberedte at afgive til hæren, skulle mønstres midt i juni 1916 på byens eksercerplads i Viehburg. Mønstringen blev dog udsat af flådestationen, så den først skulle finde sted en egnet dag i ugen 17.-22. juli, og den måtte ikke medføre orlovsindskrænkninger. Derefter blev mønstringsdagen fastlagt til 20. juli, og det blev understreget, at også sanitetsofficer, ingeniører og civileansatte (”*beamten*”) skulle deltage. Mønstringen blev dog aldrig gennemført. Den blev først udsat til 18. august, så til 15. september og derefter droppet. Dette var meget naturligt. I september var forsvaret mod nord på vej mod den nye ramme.⁷⁷

73 BAMA. RM/31/1757. Chef des Generalstabes des Feldheeres Nr. 26991 op ”Ganz Geheim ... Offizier geschrieben!” af 24-4-1916 til den Herrn Chef des Admiralstabes der Marine.

74 BAMA. RM/31/1757. Kommando der Marinestation der Ostsee, St. O. 9416 A, ”Ganz Geheim!” af 22-4-1916 til den Chef des Admiralstabes der Marine.

75 BAMA. RM/31/1757. Chef des Admiralstabes, telegram ”Ganz Geheim!” af 9-5-1919 til Station O; Chef des Admiralstabes der Marine, A. 11938, ”Ganz geheim” af 9-5-1919 til dem Kaiserlichen Kommando der Marinestation der Ostsee (og til Station N, O.d.O, Hochseekommando og Reich-Marine-Amt.

76 BAMA. RM/31/1757. Der Artilleriekommandeur B.-Nr. 534 ”Geheim af 4-6-1916 til die Kaiserliche Kommandantur, Kiel; Kaiserliche Kommandantur, B.-Nr. 1550 ”Geheim!” af 6-6-1916 til Station O; Kaiserliche Kommandantur, Kiel B.-Nr. 1753 ”Geheim!” af 28-6-1916 til Station O.

77 BAMA. RM/31/1757, Gouvernement des Reichkriegshafens Kiel und seiner Befestigungen, St. O. 11765 A af 23-5-1916 til forskellige myndigheder; Kommando der Marinestation der Ostsee,

I august var der dog endnu ikke sket ændringer. Den 20. i den måned kritiserede Kiel-flådestationen kommandanturen i byen for, at kun under 1/3 af styrken (i juli 5.328 ud af 17.678) var til rådighed for forsvarsformål. Tallet skulle og kunne bedres, for ved en trussel mod Kiel kunne normal tjeneste ikke fortsættes. Kun enkelte officerer, lidt kontorpersonale og ordonnanser skulle blive tilbage. Alt andet bevæbnet marinepersonel skulle være til rådighed for forsvaret. Man kan se, at dette ønske blev gennemtrumfet; således fordoblede torpedodivisionen sit bidrag.⁷⁸

Den 31. maj gjorde Krigsministeriet klart, at kystforsvarsstyrker ("*Abwehrbrigaden*") kun blev underlagt von Falkenhausen i to situationer: For det første hvis den øverste hærledelse (OHL) besluttede, at skulle ske. Den anden mulighed ville være, hvis Falkenhausen i samspil med Krigsministeriet erkendte, at det var nødvendigt. Ganske vist havde Falkenhausen ret til at inspicere enhederne, men de forblev under landsdelskommandoerne, indtil man besluttede at give kystforsvarskommandoen retten til at anvende dem.⁷⁹

Den 8. juni rapporterede briternes danske agent "BRUTUS" om en samtale mellem det danske marineministeriums direktør, kommandør Vilhelm Jøhnke, og den tyske marineattaché, kommandør von Fischer-Lossainen, hvor tyskeren viderebragte rygter om landsætning af 250.000 briter i Jylland.⁸⁰ Det var umiddelbart efter Jyllandsslaget, og en rekonstruktion af begivenhederne i dagene og ugerne efter slaget viser, at den britiske efterretningstjeneste derefter gjorde meget for at overbevise danske myndigheder – og derigennem tyske – om, at der var en reel trussel bag rygterne.⁸¹

Det er ikke muligt på det rådige kildegrundlag at drage en direkte forbindelse fra den britiske vildledningsvirksomhed til den energiske opstillingsvirksomhed, som den tyske hær iværksatte fra begyndelsen af juni for at skabe styrker til Falkenhausens kommando. Det er specielt bemærkelsesværdigt, fordi dette fandt sted, samtidig med de massive tab ved Verdun og på den sydlige del af Østfronten. Midt i juni iværksættes opstilling af tre særlige divisioner til kystforsvaret, og det fastlægges, at disse enheder skal holdes på et højt kvalitetsniveau og beredskab.

St. O. 15264 af 5-7-1916 til Kommandantur, Kiel; Marineinspektion, B.-Nr. 26042 af 14-7-1916 til U Station; Station O, St. O. 16244 A.2. Ang. af 18-8-1916 til diverse.

78 BAMA. RM/31/1757, Kommando der Marinestation der Ostsee, St. O. 18160 A af 20-8-1916 til Kommandantur, Kiel.

79 BAMA. RM/31/1757, Krigsministerium, M.J. 10041/16 A.1. af 31-5-1916 til Admiralstaben, Station O, Station N, O.d.O. og Højsøflåden.

80 Kaarsted, Tage, *Storbritannien og Danmark 1914-1920*, (Odense Universitetsforlag 1974), pp. 53-55. Efterretningshistorikeren Kristian Bruhn har fortalt forfatteren, at han i forbindelse med sit ph.d.-projekt har identificeret den dansk søofficeruddannede prins Georg af Danmark og Grækenland, som BRUTUS' mest sandsynlige identitet. Georg var også en af de muligheder, som Kaarsted nåede frem til.

81 Clemmesen, Michael H., "On the Effects of Knavery: From a London Working Lunch to the Danish summer 1916 war scare", Clemmesen, Michael H. (red.), *Fra Krig og Fred. Dansk Militærhistorisk Kommissions Tidsskrift*, 2015, (København).

Hver division skulle have fire infanteriregimenter samt 12 batterier fordelt på to artilleriafdelinger. Infanteriet, maskingevær- og cykelenhederne skulle holdes på et seks timers indladeberedskab, resten på tolv timer. Mandskabet skulle være uddannet, dvs. ikke bestå af uuddannet landstormspersonel. Infanteriet skulle ikke have under otte ugers uddannelse, og kadrerne være fuldt egnede til krigstjeneste. De nye enheder skulle indkvarteres ved øvelsespladser eller i ikke anvendte fangelejre. Indtil de blev beordret sammendraget, skulle styrkerne som nævnt holdes under de respektive landsdelskommandoer, i Altona, Stettin og Danzig.⁸² Den 5. juli udsendte Falkenhausen sine bestemmelser for efterretningstjenesten. Fanger, den skulle afhøre, var forudsat at være engelske eller franske.⁸³

Det preussiske krigsministerium må i begyndelsen af juni have henvendt sig til de øvrige tyske krigsministerier om støtte, for den 2. juli reagerede det bayerske krigsministerium med oplysning om, at man opstillede én infanteridivision til kystforsvaret, der ville blive etableret på kort afmarchberedskab som de øvrige divisioner. Divisionen ville have tre forstærkede infanteriregimenter og med fuldt organiserede kampstøtteenheder. Dvs. at Falkenhausen kom til at råde over mindst fire divisioner, de preussiske 201., 202. og 203. og den bayerske division.

Det blev 13. juli understreget af Krigsministeriet, at man ved henvendelser til "Abwehr"-divisionerne kun anvendte nummeret, eks. 201. Infanterie-Division, dvs. ikke den særlige "Abwehr"-betegnelse. Den 20. juli bestemte det bayerske krigsministerium, at det blev 12. Infanteridivision med 26., 27. og 28. Infanteriregimenter, men uden kavalleriregimentet, der skulle afgives til den øverstkommanderende for kystforsvaret.⁸⁴

Også på andre områder blev forsvaret forberedt. Den 5. juli blev det fastlagt, at landsdelskommandoen i Slesvig-Holsten i forbindelse med forsvar mod luftangreb fra havet skulle følge Falkenhausens anvisninger. Han ville blive rådgivet af den tyske luftforsvarsinspektør, "Der Inspekteur der Ballonabwehrkanonen im Heimatsgebiete". Direktivet blev videresendt til de maritime myndigheder.⁸⁵

Også forholdet mellem værnenes myndigheder blev søgt afklaret. Den 6. august videresendte Marineministeriet Krigsministeriets skrivelse fra 25. juli med bestemmelser for, hvornår og hvilken militær myndighed, der ville få den

82 BAMA. RM/31/1757. Der Staatssekretär des Reich-Marineamts, No. A IV 6856 "Ganz Geheim" af 16-6-1916 til den Chef des Admiralstabes, Station O, Station N, O.d.H., O.d.O.

83 BAMA. RM/31/1757. Oberkommando der Küstenverteidigung N.O. Nr. 479 "Geheim!" Betr Nachrichtenwesen af 5-7-1916.

84 BAMA. RM/31/1757. Königlich Bayerischen Kriegsministerium, München, No. 69543 "Geheim" af 2-7-1916 til diverse opstillende myndigheder; Reich-Marine-Amt No. A. IV 8106 "Ganz Geheim" "Aufstellung einer Bayerischen Infanterie-Division für den Küstenschutz" af 15-7-1916 til de overordnede maritime myndigheder; Kriegsministerium, M.J.14866/16.A.1. af 13-7-1916 til den Herrn Chef des Generalstabes des Feldheeres (videresendes af Marineministeriet til de maritime myndigheder 18-7; Königlich Bayerischen Kriegsministerium, München, No. 76967 "Geheim" af 20-7-1916, der videresendes af Marineministeriet til de maritime myndigheder 27-7-1916.

85 BAMA. RM/31/1757. Kriegsministerium, (? , ikke læseligt) 1538/16. geh. A.4. af 5-7-1916.

Luftfotografi fra Sikringsstilling Nord, der sandsynligvis er taget efteråret 1916. Det viser den næsten færdige forreste skyttegrav, et stykke af en fremskudt grav samt lidt af anden skyttegrav. Forbindelsesgravene kan kun anes. (Fotoet tilhører Johannes Bruchhof). Til højre kortudsnit visende samme stykke for forreste stillingslinje syd for Bevtoft. (Del af kort over skyttegravenes forløb mellem Gøttrup og Over Jerstal. Kortet tilhører Støtteforeningen for Sikringsstilling Nord)

øverste udøvende magt (*"vollziehenden Macht"*) i området. Dette sker ved erklæring af belejringstilstand, og myndigheden gik i første omgang til landsdelskommandoen. Det blev understreget, at fæstningskommandanter bevarede myndigheden inden for deres eget område.⁸⁶

I løbet af juli havde Falkenhausen fået opstillet fire forsvarsdivisioner, som i givet fald kunne etablere et indledningsvist forsvar af Slesvig mod angreb fra nord. Da 1915-stillingerne omkring Vojens aldrig var blevet udbygget, ville det næste logiske skridt have været at forberede udbygningen af en solid, moderne forsvarslinje til støtte for disse divisioners indsættelse, og det er efter al sandsynlighed netop, hvad der nu skete. Det befæstningsarbejde, der indledtes i sikringsstillingen i september, må have været forberedt ved en grundig rekognoscering af placeringen og indretningen af kampstillinger, sikrede opholdsrum, pigtrådspærringer og batteristillinger samt derefter udstikning af disse ved fysisk markering i terrænet.

Falkenhausens stab er derfor sandsynligvis gået i gang med at fastlægge den stilling, der skulle støtte indsættelsen, samtidig med stabens nye viden om divisionerne, det vil sige i midten af juli 1916.

Efter placering af stillingslinjer, batteristillinger m.m. var foreløbigt fastlagt ved kortstudier, skulle de endelige placeringer og indretninger bekræftes eller justeres efter grundige rekognosceringer i terrænet af infanteri- og artilleriofficerer samt pionérer (dvs. ingeniørtropper). Det skete i stor udstrækning til hest, og må skønnes at have taget mindst tre-fire uger på grund af manglen på pionéroffice-

⁸⁶ BAMA. RM/31/1757. Der Staatssekretär des Reich-Marine-Amt, No. A. IV 9048 af 6-8-1916 til das Kaiserliche Kommando der Marinestation der Ostsee.

Placeringen af en nordvendt forsvarsstilling kan meget vel være blevet bestemt for forår-sommer 1916, men der blev i Sikringsstillingen tale om en stillingsarkitektur og forsvarstaktik, der afspejlede udviklingsstatus i foråret 1916. Derfor er det usandsynligt, at det fysiske forberedelsesarbejde ved udstikning er indledt tidligere end Falkenhausens ankomst. (Kort: Stig Roar Svenningsen)

rer. I perioden mellem, at stillingens placering var endeligt fastlagt, og anlægsarbejdet gik i gang i september efter den formelle beslutning, skulle der ske en fysisk ”udstikning” af stillingerne og batterierne i terrænet.⁸⁷

Da man angiveligt kun rådede over seks pionerkompagnier, og da udstikningsarbejdet skulle foregå til fods, vurderes også det at have taget mindst et par uger, hvor man koncentrerede sig om de stillinger og batterier, hvor arbejdet skulle indledes. Det mest logiske og sandsynlige hændelsesforløb er, at stillingen blev forberedt samtidig med opstillingen af forsvarsdivisionerne, og at det kun var ordren til at iværksætte de forberedte anlægsarbejder, der blev udløst af kombinationen af kriser i eftersommeren. I så fald var baggrunden for Sikringsstilling Nord den mere akutte trusselsopfattelse i april. Kriserne i sensommeren udløste blot de planlagte anlæggesarbejder, samtidig med, at disse nu blev suppleret med den offensive ”Fall J”-krigsplanlægning.

Det var dog ikke således, at etableringen af forsvarsdivisionerne og de sandsynlige samtidige forberedelser til sikringsstillingen fjernede behovet for den assistance, som landsdelskommandoen i Altona siden foråret 1915 havde aftalt med marinens myndigheder i Kiel. Hæren søgte således den 14. september, dvs. efter indledningen af sikringsstillingen, at få oplyst hvilke dele af mandskabet i Kiel, hæren kunne få rådighed over til landforsvaret af Slesvig-Holsten.⁸⁸ Fire dage senere søgte hæren marinepersonel og materiel fra både Kiel og Wilhelms-haven.⁸⁹ Det var naturligt med den akutte mandskabsmangel, som den tyske hær befandt sig i på det tidspunkt.

Sammenfatning

Undersøgelsen viser, at de forberedelser, der startede i 1915, blev integreret i 1916-forberedelserne og fortsatte ind i *Fall J*-planerne.

I sommeren 1914 fastlagde direktivet for opmarch, at hvis der ikke opstod en trussel fra nord, blev kun Nordbrigaden tilbage (dens landeværnsbrigadenummer fremgår ikke), og selv den kunne blive trukket væk til anvendelse andetsteds.

Under indtryk af den skærpede søkrig i Nordsøen og Ruslands behov for ekstern støtte begyndte de regionale myndigheder (flådestationen og landsdelskommandoen) at improvisere et forsvar af de til rådighed værende midler (landstorm, personelerstatningsenheder, ikke anvendt skyts og matroser fra basen og

87 Skønnet bygger på forfatterens undersøgelse af den danske hærs arbejde i august til oktober 1915 med at rekonoscere og „afsætte“ den langt kortere og mindre ambitiøse Tunestilling, hvor man til de praktiske forberedelser rådede over de tre divisioners ingeniørkompagnier. Se bl.a. Clemmesen, Michael H., ”Tunestillingen. Indenrigspolitisk middel og militær beskæftigelse”, Buus, Henriette (red.), *Første Verdenskrig ved Tunestillingen. Forsvarsvilje og hverdagsliv*, (Greve Museum 2010).

88 BAMA, RM 121/469, Telegram I.A. Ludendorff Ia Nr. 34727 op af 14.9.1916.

89 Epkenhans, Michael (red.), *Albert Hopman, Das ereignisreiche Leben eines 'Wilheminers'. Tagebücher, Briefe, Aufzeichnungen 1901 bis 1920*, (München 2004), p. 882.

garnisonen i Kiel. Overpræsidenten gik modstræbende med til, at hæren om nødvendigt kunne evakuere værdier (kvæg) fra Nordslesvig).

Disse regionale ad hoc-forberedelser var de første, der ville kunne indlede forsvaret mod en indtrængende fjende i Nordslesvig. Hovedstyrken blev planlagt deployeret til Haderslevlinjen; en mindre styrke (svarende til en brigades værdi) skulle skydes frem mod grænsen. Den bevægelige forsvarskamp forudsattes stadig ført tilbage til en sidste stoplinje i Dannevirkelinjen. Der er ikke omtale af feltbefæstningsarbejder her.

I april 1916 *ændredes grundlaget*, da Falkenhayn fik kejseren til at etablere Kystforsvarsoverkommendoen (O.d.K.) i Hamborg med ansvar for forsvaret af hele kystnordfronten imod Nordsø, Danmark og Østersø. Til øverstkommanderende udpegedes den gamle, men energiske militærintellektuelle Ludwig Friherre von Falkenhausen.

I det første par måneder hæmmedes hans arbejde af friktion med flåden, der ikke var blevet konsulteret før oprettelsen af en værnssælles kommando, men fra midtjuni 1916 accelereredes forberedelserne hurtigt, da det blev gjort klart for flåden, at det ikke længere var hensigten at placere deres baser under den nye kommando. På trods af den akutte mandskabskrise (pga. Verdun, Brusilov-offensiven og senere Somme) havde Falkenhausen så stor indflydelse, at han fik Preussen til at opstille tre nye, øremærkede infanteridivisioner, (indledningsvis navngivet 201., 202., 203. Division; senere fik de andre numre). Bayern opstillede også en øremærket kystforsvarsdivision (12. Bayerske Infanteridivision). Alle disse divisioner etableredes på et meget højt afmarchberedskab. De i Slesvig-Holsten siden foråret 1915 gennemførte ad hoc-forberedelser blev integreret i Falkenhausens forsvarsforberedelsesarbejder.

Sikringsstilling Nord, hvis anlægsarbejde blev iværksat i september 1916 under indtryk af den nye trusselopfattelse efter Rumæniens indtræden i krigen ved månedsskiftet, må ses som en del og fortsættelse af Falkenhausens projekt, der gennemførtes af hans afløser, generaloberst Josias von Heeringen.

I sin reaktion fra 9. september 1916 på den nye situation gjorde Heeringen klart, at han gerne snarest muligt vil optræde offensivt, men indtil tilstrækkelige styrker blev stillet til rådighed, ville han holde sikringsstillingslinjen.⁹⁰

Selv hvis vi går ud fra, at den ansvarlige lokale pionérbataljon (Ersatz-Pionier-Bataillon 9) også under rekognosceringen var blevet forstærket med to kompagnier ud over sine egne fire, må den generelle pionér- og artillerirekognoscering (til hest) fulgt af kompagniernes og artilleristers detaljerede rekognoscering og udstikning af stillingslinjer og batterier til fods have taget mange uger.

Hvis vi sammenligner med de tre danske sjællandske ingeniørkompagniers tilsvarende arbejde i Tunestillingen året før, må arbejdet fra de første kortstudier

90 BAMA, PG 77202, Oberkommando der Küstenverteidigung, I.a. Nr. 1469 op af 9-9-1915 til den Chef des Admiralstabes der Marine.

over den generelle og senere detaljerede rekognoscering i terrænet til udstikningen have taget skønnet mindst to måneder og sandsynligvis hele sommeren.

Efter den danske efterretningsrapport af 23. september påbegyndes en eller anden type arbejde i alle tre linjer i sikringsstillingen, så hele stillingen må på det tidspunkt have været detailfastlagt i terrænet og ved udstikning af de stillinger, hvor gravearbejdet skulle begynde, samt batterier og muligvis også pigtrådsspærringer. Rapportørerne fra det danske mindretal kan have vanskeligt ved at komme tæt nok på til at fastlægge karakteren og omfanget af arbejdet, men det var ikke vanskeligt at se, at der var påbegyndt en eller anden type stillingsarbejder det pågældende sted.

Placeringen af en nordvendt forsvarsstilling kan meget vel være blevet bestemt før forår-sommer 1916, men der blev i Sikringsstillingen tale om en stillingsarkitektur og forsvarstaktik, der afspejlede udviklingsstatus i foråret 1916. Derfor er det usandsynligt, at det fysiske forberedelsesarbejde ved udstikning er indledt tidligere end Falkenhausens ankomst.

Summary

”*Sicherungsstellung Nord*”, the German First World War field fortified line across the Jutland peninsular in North Schleswig, was established from September 1916 to establish a basic infrastructure for a Northern Front. The pressure from the planned resumption of unrestricted U-boat warfare against British and neutral shipping might trigger Denmark to join Germany’s enemies and British-Danish offensive from the north against the Kiel Canal. As the German Army initially missed the manpower to invade Jutland, it needed the line to support its defensive.

However, the worry about a potential offensive from the north did not start in the late summer of 1916. However, as early as late winter-early spring 1915, the German regional authorities of the army and navy saw a risk of a British landing in Jutland followed by an offensive into Schleswig-Holstein from the north. In April of that year, light field fortifications were constructed to the north of the position of the later *Sicherungsstellung*, and during the following months the local regional army HQs cooperated with the Baltic Sea naval base in Kiel to create an ad hoc force of army and naval personnel to create a minimum defensive screen.

One year later, in April 1916, the concern about a possible British landing became an issue in Berlin, a Coastal Defence Command was created and in spite of the ever more desperate manning situation in the army, special coastal defence divisions were organized and reserved for this use. This time the creation of the defence force predated the fortifications that followed in September.

The article identify what threat perceptions that led to the decisions in spring 1915 and spring 1916 to prepare field defences and improvise defence forces. Thereafter it narrates how the Germans acted and the Danish authorities reacted.

Litteratur og trykte kilder

- Adriansen, Inge & Hans Schultz Hansen (red.), *Sønderjyderne og Den Store Krig 1914-1918*, (Museum Sønderjylland & Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 2006)
- Afflerbach, Holger (red.), *Kaiser Wilhelm II als Oberster Kriegsherr im Ersten Weltkrieg. Quellen aus der militärischen Umgebung des Kaisers 1914-1918*, (München 2005)
- Bell, Christopher M., *Churchill and the Dardanelles* (Oxford U.P. 2017)
- Christensen, Claus Bundgård, *Danskere på Vestfronten 1914-1918*, (Gyldendal, København 2009)
- Clemmesen, Michael H., *Den lange vej mod 9. april. Historien om de fyrre år før den tyske operation mod Norge og Danmark i 1940*, (Syddansk Universitetsforlag, Odense 2010)
- Clemmesen, Michael H., ”Tunestillingen. Indenrigspolitisk middel og militær beskæftigelse”, Buus, Henriette (red.), *Første Verdenskrig ved Tunestillingen. Forsvarsvilje og hverdagsliv*, (Greve Museum 2010)
- Clemmesen, Michael H., ”On the Effects of Knavery: From a London Working Lunch to the Danish summer 1916 war scare”, Clemmesen, Michael H. (red.), *Fra Krig og Fred. Dansk Militærhistorisk Kommissions Tidsskrift*, 2015, (København)
- Ehlert, Hans, Michael Epkenhans & Gerhard P. Gross (red.), *Der Schlieffenplan. Analysen und Dokumente*, (Paderborn 2006)
- Epkenhans, Michael (red.), *Albert Hopman, Das ereignisreiche Leben eines 'Wilheiminers'. Tagebücher, Briefe, Aufzeichnungen 1901 bis 1920*, (München 2004)
- Gemzell, Carl-Axel, *Conflict, Organization and Innovation. A Study of German Naval Strategic Planning, 1888-1940*, (Esselte Studium, Lund 1973)
- Gross, Gerhard P., ”German Plans to Occupy Denmark. ”Case J” 1916-1918”, Epkenhans, Michael & Gerhard P. Gross (red.), *The Danish Straits and German Naval Power 1905-1918*, (Militärgeschichtliches Forschungsamt, Potsdam 2010)
- Hirschfeld, Gerhard, Gerd Krumeich & Irina Renz (red.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg*, (Paderborn 2009)
- Holstein, Ulrich, ”Sicherungsstellung Nord”, *Sønderjysk Månedsskrift*, nr. 2/3, (Aabenraa 1975)
- Kaarsted, Tage, *Storbritanien og Danmark 1914-1920*, (Odense Universitetsforlag, 1974)
- Obling, Dan, ”Sikringsstilling Nord”, Mikkelsen, Lis, Frode Sørensen & Ingolf Haase (red.), *Fyrretyve fortællinger fra Sønderjylland*, (Sprogforeningen, Aabenraa 2014)
- Scott Hansen, Mogens, *Sikringsstilling Nord: en tysk befæstningslinie i Sønderjylland*, (Skov- og Naturstyrelsen, Hørsholm 1992).
- Seligmann, Matthew S., Frank Nägler & Michael Epkenhans (red.): *The Naval Route to the Abyss. The Anglo-German Naval Race 1895-1914*, (Farnham, Surrey 2015)
- Sjøqvist, Viggo, *Erik Scavenius. En biografi. Bind 1. 1877-1920*, (Gyldendal, København 1973)